

ŞÂFİİ'NİN SÜNNETİN KUR'ÂN'A ARZI YÖNTEMİNE YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER VE MUÂRAZA PROBLEMİNE YAKLAŞIM TARZI*

Doç. Dr. Sahip BEROJE**

Özet

Bilindiği gibi Şâfiî, sünnetle ilgili çok yoğun tartışmaların cereyan ettiği, öyle ki sünneti tamamen veya kısmen inkar eden grupların da bulunduğu bir dönemde yaşamıştır. Bu açıdan Şâfiî sünnetle ilgili mücadelesini öncelikle sünnet münkirleri ile yapmıştır. Şâfiî'nin sünnet anlayışını eleştirdiği bir kesim de âhâd haberde sahih senedi yeterli görmeyip onu metin açısından da değerlendirmeye tabi tutanlardır. Bu kesim, senedi sahih olsa bile, Kur'ân'a muâruz (aykırı) gördükleri âhâd haberleri metin açısından kusurlu sayıp onunla amel etmiyorlardı. İşte Şâfiî, sahih sünnetleri muâraza gerekçesiyle terk eden bu anlayışa da karşı çıkmıştır. Bu makalede Şâfiî'nin sünnetin Kur'ân'a arzı yöntemine hangi açılardan karşı çıktığı, sünnetin Kur'ân'a muhalif olamayacağını nasıl savunduğu ve bunu sünnetin beyan vasfı ile nasıl ilişkilendirdiği hususlarını aydınlatmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Şâfiî, Kur'ân, sünnet, beyan, âhâd haber, arz.

The Criticisms Directed by Shâfiî to the Methodology of Applying Sunnah to the Qur'an and His Approach of Criticisms Towards Paradox Problem

As is well known, Shâfiî lived in a period in which various cross-currents of thoughts amounting to total or partial denial of Sunneh among different religious groups.

One of the groups criticised by Shâfiî in terms of the understanding of sunnah was those who assessed it contextually, seeing it was sufficient in terms of evidence outhentic in âhâd reports. They did not act on it though it was outhentic due to the fact that it was irrelevant with Qur'an. Shâfiî countered this way of anderstanding which abandon sunneh on the ground of paradox problem. In this paper, the reasons of Shafii's rejection, and the extend to which such rejection was interspersed in his statements the way he interrelated his counter-arguments were analyzed.

Key Wors: Şâfiî, Qur'an, Sunneh, Explanation, Âhâd Reports, Applying.

Giriş

Bilindiği gibi müçtehitlerin fer'î meselelere dair ihtilafları metodolojik olarak farklı düşünmelerinin sonucudur. Bu ihtilafların önemli bir kısmı ise, onların, şerî

* Bu makale, 7-9 Mayıs 2010 tarihleri arasında Diyarbakır'da düzenlenen *Uluslararası İmam Şâfiî sempozyumu*'nda sunulan tebliğin daha genel bir başlık altında geliştirilmiş halidir.

** Y. Yıl Üniv. İlahiyat Fakültesi /VAN, sberoje@yahoo.com

deliller arasında görülen çelişkileri (teâruz) çözmeye çalışırken benimsedikleri farklı metodolojik yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Nasslar arasında görülen çelişki, şer'î deliller arasında görülen çelişkinin en nazik ve problemlili kısmını oluşturmaktadır. Zira, nassla kıyas veya nassla örf gibi tali deliller arasında görülen çelişkinin giderilmesi için takip edilecek metod konusunda fazla bir ihtilaf yoktur. Fukahânın ekseriyeti böyle bir durumda, Şâri'nin sözü olan *sahih nassın*, insan unsurunun belirleyici olduğu kıyas ve örf deliline tercih edilerek çelişkinin giderileceği hususunda müttefiktir. Zira insan aklı yanılabilirliğinden, kıyas veya örfün Kur'ân'a veya sahih sünnete aykırı düşmesi aklen de, şer'an de mümkündür.

Oysa sahih nasslar arasında gerçek bir çelişkinin olması şer'an caiz görülmemiştir. Bu açıdan iki ayet, iki sahih hadîs veya bir ayetle bir sahih hadîs arasında gerçek anlamda bir çelişkinin olması beklenmez. Zira, Kitap ve sünnet nassları arasında gerçek anlamda bir çelişkinin olması, Şâri'nin kendisi ile çelişkiye düştüğü anlamına gelir ki, bu şer'an caiz değildir.

Bu açıdan fukahâ, nasslar arasında görülen çelişkinin, gerçek anlamda bir çelişki olmadığını; çelişki gibi görünen durumun, ya bilgi eksikliği ya da yanlış değerlendirmeden kaynaklandığına dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla Kur'ân'la sahih sünnet arasında görülen çelişkiyi çözmek, nassla, kıyas veya nassla örf arasında görülen bir çelişkiyi çözmekten daha zor ve daha çok dikkat isteyen bir iştir. Kur'ân ve sünnete aykırı olduğu gerekçesiyle kaynağı kıyas, maslahat ya da örf olan bir hükmü terk etmek kolaydır ama, senedi sahih olan bir haberi/sünneti, Kur'ân'a aykırılık gerekçesiyle terk etmenin izahı o kadar kolay değildir.

Sahih sünnetin Kur'ân'la çelişmesinin söz konusu olup olamayacağı, eğer bir çelişme varsa bu çelişmenin nasıl giderileceği hususu tarih boyunca tartışılmış bir konudur. Konuyu kapsamlı bir şekilde tartışanlardan biri de Şâfiî'dir. Bu çalışma kapsamında üzerinde durduğumuz husus, sünnetin Kur'ân'a aykırılığı iddiasına Şâfiî'nin nasıl yaklaştığı, bu iddiayı çürütmek için hangi delil ve gerekçelere dayandığı hususunu açıklığa kavuşturmasıdır. Özellikle Şâfiî'yi seçmemizin nedenleri vardır: Her şeyden önce hukuk tarihi boyunca konuyla ilgili yapılan tartışmaların esası Şâfiî dönemine dayanmaktadır. İkincisi; Şâfiî de konuyu önemsemiş, bu açıdan hem fiilen tartışmalara katılmış, hem de kitaplarında bu konu üzerinde önemle durmuştur. Konuyu önemli kılan bir diğer husus, Şâfiî'nin arz meselesine farklı açılardan yaklaşarak diğerlerinden çok farklı görüşler ortaya koymasıdır.

Problemin özü sünnetle ilgilidir. Bilindiği gibi Şâfiî, sünnetle ilgili çok yoğun tartışmaların cereyan ettiği ve zihinlerin karışık olduğu bir dönemde yaşamıştır. Çünkü onun döneminde sünnet konusunda çok farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Şâfiî'nin kitaplarından öğrendiğimize göre, o dönemde Kur'ân'ın her şeyi açıkladığını düşünen, bu açıdan hiçbir haberi kabul etmeyen gruplar bulunduğu gibi; sadece Kur'ân'da yer alan konularla ilgili haberleri kabul eden, hakkında ayet bulunmayan konulardaki haberleri kabul etmeyen gruplar da vardı.¹ Bunun yanında furûu fıkıhta

¹ Şâfiî, Muhammed b. İdris, (204/819), *Kitabu Cimâu'l-İlm*, Thk. A. Muhammed Şakir, Matbaatu'l-Meârif, Mısır 1940, s. 27-8. Şâfiî, bunların, Allah'ın, Kitabı'nda, Resulü'ne itaati emrettiğini, ona Kur'ân'ın âm, hâs, nâsih ve mensûh niteliklerini açıklama yetkisi verdiğinden habersiz olduğu ifadelerini kullanmaktadır. Bkz., *Age.*, ay., İshak Emin Aktepe, *Sünnet Müdafası*, Polen yayınları, İstanbul 2005, s. 32-33. M. Hudari Beg, Şâfiî'nin kitaplarında

âhâd haberle amel edilemeyeceğini savunan bir kesim de vardı. Bu gruptakiler, vehim içeren haberlerle amel etmenin caiz olmadığını, ancak Kur'ân gibi hiçbir şüphe taşımayan haberlerle amel edilebileceğini; çünkü (senedi) kesin olmayan bir haberle kesin bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını savunmaktaydılar.² Şâfiî, sünnetle ilgili mücadelesinin çoğunu bu gruplarla yapmıştır.

Diğer bir kesim ise, sened açısından sahih haberleri kabul etmekle beraber, ahâd haberleri metin açısından da değerlendirmeye tabi tutmaktaydılar. Bunlar, Kur'ân'a, kendinden daha güçlü bir habere veya şer'î bir asla muâırız gördükleri bir çok âhâd haberi metin açısından kusurlu saydıklarından onunla amel etmiyorlardı. Başka bir ifade ile bu yaklaşımı savunanlar, âhâd haberin Kur'ân'la çeliştiğine kanaat getirdiklerinde, çoğu zaman çelişkiyi âhâd haberi terk etmek suretiyle çözme yoluna gitmekteydiler.³

Bu makalede üzerinde duracağımız husus, Şâfiî'nin bu yöneme nasıl yaklaştığı, bunu hangi açılardan tenkit ettiği, sahih sünnetle Kur'ân arasında gerçek bir çelişkiyi kabul edip etmediği, zahiren çelişki gibi görünen durumları nasıl izah ettiği, Kur'ân'la sünnet arasında görülen çelişkiyi çözmeye nasıl hareket ettiği ve hangi durumlarda sünnetin Kur'ân'a arzını kabul ettiği hususlarını aydınlatmaktır.

Şâfiî'nin Arz Meselesine Yaklaşım Tarzı

Şâfiî yaptığı çalışmalarda, sünnetin Kur'ân'a aykırılığı iddialarının temelinde bazı yanlış anlama ve bilgi eksikliğinin yattığı kanaatine varmış, bu açıdan meseleyi derinlikli olarak birkaç açıdan ele alma gereği duymuştur. Öncelikle meselenin Allah'a itaat boyutuyla nasıl alakalı olduğu hususuna yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda muhatabın dikkatini Peygamber'e itaati emreden ayetlerle, Peygamber'e itaat etmenin Allah'a itaatın bir gereği olduğu şeklindeki ayetlere çekmeye çalışmıştır. *"Kim Resûl'e itaat ederse, şüphesiz Allah'a itaat etmiş sayılır."* (en-Nisa, 4/80). *"Rabbine and olsun ki onlar, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadıkları müddetçe iman etmiş sayılmazlar."* (en-Nisa, 4/65). Şâfiî benzeri ayetleri delil göstererek, Allah'ın bu ayetlerde Nebisi'ne itaati farz kıldığını, kullarına da, Nebisi'nin emir ve yasaklarını kabul etmekle, Allah'ın emir ve yasaklarını kabul etmiş oldukları hususunda uyardığına dikkat çeker.⁴ Şâfiî Peygamber'e itaatın şer'an ne anlama geldiğini vurgulamak üzere, *er-Risâle*'nde, *Peygamber'e itaat eden, Allah'ın kitabının bir gereği olarak itaat etmiş olur."* ifadesini sık sık tekrarlama gereği duyar.

Şâfiî, sünnetin nelerden ibaret bulunduğuna ve bunun ihtilafı yanına değindikten sonra şu yargıda bulunur: "Bu görüşlerden hangisi doğru olursa olsun kesin olan şu ki Allah, Kitabı'nda Peygamber'e itaati farz kıldığını açıklamış, insanların hiç birine Peygamber'in sünnetinden olduğunu bildiği bir şeye muhalefet etme mazereti tanımamıştır. Ayrıca Allah, din hususunda bütün insanları ona

kendisiyle tartıştığı bu grupların Mutezile olduğunu söylerken; Ebû Zehra bunların Zındıklar ve bazı Hariciler olduğu kanaatindedir. Bkz. Muhammed Ebû Zehra, *es-Şâfiî*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1948, s. 191-2.

² Şâfiî, *Cimâu'l-İlm*, s. 15-16. Şâfiî'nin bunlarla nasıl mücadele ettiği hakkında bkz. *Cimâu'l-İlm*, s. 21-32.

³ Bu yöntemin sistematik savunucuları Hanefiler olmakla beraber, bunun Mâlikiler, bir kısım Mutezile ve başka gruplar tarafından da uygulandığı bilinmektedir.

⁴ Şâfiî, *Ihtilafu'l-Hadîs*, thk. Amir Ahmet Haydar, Müessesetü'l-Kutubi'l-Sikafiyye, Beyrut, 1993, s. 54.

muhtaç kılmıştır. Kitabında bildirdiği farzlarla murad ettiği manaları Hz. Peygamber'in sünnetiyle kendilerine göstererek, onlara bu konudaki delilini de göstermiştir. Böylece söylediklerimizi anlayanlar bilsinler ki Hz. Peygamber'in sünneti, ister Kur'ân'da okudukları bir ayetle farz kılınmış olan bir hükmü açıklasın, isterse Kur'ân'da yer almayan bir hükümle ilgili olsun, Allah'ın hükmü ile Peygamber'in hükmü farklı şeyler değildir. Aksine o da her halükarda bağlayıcıdır."⁵

Şâfiî, *Cimâu'l-ilm* adlı kitabında Hz. Peygamber'e itaatin farzietini esasen sünnet münkirleri veya sünnetin bir kısmını reddedenlere karşı savunmuştur. Şâfiî, sünnete ittibanın farzietini konusunda ileri sürebilecekleri bir delili kalmayan muhatabına şöyle der: Şayet Peygamber'e tabi olmak bize emredilmiş ise, Peygamber'in bize emrettiği şeyleri öğrenme yolunu da bize göstermiş olması gerekmez mi? Muhatabı: Evet, der. Şâfiî: Öyleyse sen, senden önce veya senden sonra gelip de Hz. Peygamber'i görmeyenler için, Allah'ın, Hz. Peygamber'in emirlerine uyma hususundaki emrini yerine getirmek üzere, ondan gelen bir habere uymaktan başka bir yolunuz var mıdır?⁶ sorusunu sorar. Zira, der, onun sünnetini öğrenmenin tek yolu budur. Bu açıdan sika (güvenilir) kimselerin naklettiği haberleri kabul eden, Kur'ân'a uyararak kabul etmiş olur.⁷ Akabinde, örneklerle âhâd sünnet olmadan Kur'ân'ın nâsih ve mensûhunun, âm ve hâsının ve mücmel hükümlerinin anlaşılamayacağına dair izahlarda bulunur.⁸

Özetlemek gerekirse, Şâfiî'nin öncelikli mücadelesi sünnet münkirleri ile olmuştur. İlk aşamada sünnete uymanın, Resulullah'a itaat etmenin bir gereği olduğunu ortaya koymuş, ikinci aşamada o, uyulması farz olan sünnetin sika râvilerce rivayet edilmiş sahih sünnet olması gerektiği yönündeki delillerini ortaya koymuştur.

Şimdi konunun esasına gelelim. Şâfiî sünnet münkirleri ile mücadele ettiği kadar, Kur'ân'la çeliştiği iddiası ile bir kısım sahih haberleri terk eden kesimleri de eleştirmiştir. Çünkü bu yaklaşımda da bir takım sübjektif değerlendirmelerle bazı sahih sünnetlerin Kur'ân'la çeliştiği iddia edilmekte, bu gerekçeyle birçok sünnet terk edilmekte, bu da Peygamber'e itaatsizlik sonucunu doğurmaktadır.

Bilindiği gibi bu yaklaşımın özeti şudur: Kur'ân Allah'ın sözü, sünnet ise Peygamber (a.s.)'in söz ve davranışlarıdır. Peygamber, Allah'ın Kitabı'na uymakla emrolunduğuna göre, ona muhalif bir şey söylemesi veya yapması düşünülemez. Bu açıdan Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet edilen bir haber Kur'ân'la çelişiyorsa, bu durumda asl olan Allah'ın Kitabı olduğuna göre, ilgili haber terk edilip Allah'ın Kitabı'yla amel edilir. Kur'ân'la çelişen sünnetin terk edileceğine gösterilen maddi gerekçe ise; mütevatir olmayan sünnetin senedinde şüphe bulunduğu, fakat tevâtürün sabit Kur'ân ayetlerinde şüphe bulunmadığı, bir çelişme durumunda senet açısından zayıf olan sünnetin terk edilmesi gerektiği şeklindeki bir yaklaşımdır.

⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 104-5.

⁶ eş-Şâfiî, *Cimâu'l-ilm*, s. 21-22; İhtialfu'l-hadis, s. 35.

⁷ eş-Şâfiî, *Cimâu'l-ilm*, 22-3. İleride geleceği üzere Şâfiî, Resulullah'ı görmeyen nesiller için uyulması gereken sünnetin sika râvilerce rivayet edilmiş sünnet olduğunu, sahabe ve tabiün tatbikatına dayanarak ortaya koymaya çalışmıştır.

⁸ eş-Şâfiî, *Cimâu'l-ilm*, 22-32.

Şâfiî'nin, yukarıdaki yaklaşım tarzına itiraz ve eleştirileri vardır. Ona göre sünnetle Kitap arasında görülen çelişkiyi (teâruz) bu yaklaşımla çözmeye kalkmadan önce, sünnetin Kur'ân karşısındaki misyonunu, Arap dilinin yapısı bağlamında Kitab'ın mücmelini, âm ve hâsını, nâsîh ve mensûhunu çok iyi bilmek gerekir. Bununla beraber, ashab-ı kirâmın, kendilerine güvenilir kişiler tarafından rivayet edilen haberler konusunda nasıl hareket ettiği, bunları Kur'ân'a arz edip etmedikleri veya hangi durumlarda arz ettikleri hususlarının da çok iyi bilinmesi gerekir. Şâfiî, konunun bütün bu boyutları tam bilinmeden bir sünnetin veya hadîsin Kur'ân'a arz edilerek aykırılık gerekçesiyle reddedilmesi durumunda, sahih sünnetlerin çoğunun terk edilebileceğine dikkat çeker ve buna dair örnekler verir.

Şâfiî sünnet konusundaki yapılan yanlış değerlendirmelerin çoğunu, sünnetin Kur'ân karşısındaki misyonunun doğru anlaşılmasına bağlamaktadır. Ona göre sünnetin esas misyonu Kur'ân'ı açıklamasıdır. (*teybin/beyan*). Sünnetin Kur'ân'ı nasıl *teybin* ettiği (açıkladığı) bütün boyutları ile anlaşılmadan sünnet ile ilgili yanlış değerlendirmelerin önüne geçilemez. Bu açıdan Şâfiî'nin üzerinde en fazla durduğu konu *beyan*dır. *er-Risâle'nin* büyük bölümünde olanca gücüyle beyanın mahiyetini izaha çalışmaktadır. Sünnetin Kur'ân'a arzı meselesini de kendi içtihat sisteminin merkezî kavramı olan *beyan* çerçevesinde ele alır. Beyana bu kadar önem vermesinin sebebi, Kur'ân'da, sünnetin beyan misyonuna yapılan vurgudur. "*Biz sana bu Kitab'ı insanlara (belki düşünürler ümidiyle) kendilerine ne indirildiğini beyan etmen için indirdik*" (Nahl, 16/44). "*Biz Kitab'ı sana her şeyin bir açıklayıcısı (mübeyyini), bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlara bir müjde olarak gönderdik.*" (Nahl, 16/89). "*Şüphesiz (ey Resûlüm) sen Allah'ın yolu olan Sırat-ı Müstakime ulaştırırsın.*" (Şura 43/52) Şâfiî, Yüce Allah'ın benzeri pek çok ayette, Kitab'ı *beyan etme* görevini Hz. Peygamber (a.s.)'e verdiğini, Hz. Peygamber (a.s.)'in Kitap vasıtasıyla insanları zulmetten nura, yanlış yoldan sırat-ı müstakime çıkardığını kullarına hatırlattığını işlemektedir.⁹

Şâfiî yukarıdaki ayetlerden hareketle beyan olgusunun iyi anlaşılması gerektiği üzerinde durur. Çünkü Hz. Peygamber'in teşriideki görevi, sünnetin Kur'ân karşısındaki konumu, zahiren Kur'ân'a aykırı görünen bir sünnetin gerçekten O'na aykırı olup olmadığının anlaşılması, ancak beyanın ve sünnetin beyan vasfının iyi bilinmesi ile mümkün olabilir.

Şâfiî beyanı; *Kökleri aynı, dalları faklı manaları içine alan bir isimdir*,¹⁰ şeklinde tarif eder. Akabinde, beyan çeşitleri üzerinde durur. Ona göre Allah'ın Kitabı'nda kullarına açıkladığı beyan çeşitleri dörttür:

1- **Beyanın birinci çeşidi**, Allah'ın kullarına, Kur'ân nassıyla açıkladığı hükümlerdir. Namaz, oruç, zekat ve hac gibi mücmel farzlar; zina, içki içme, faiz ve murdar et yemek gibi haramla ilgili Kur'ân'daki pek çok ahkâm bu beyan çeşidine girer. Hz. Peygamber'in bununla ilgili görevi tebliğden ibarettir. Yani Şâfiî risâletin aslî unsuru olan tebliğ görevini de beyan kapsamında görür. Çünkü tebliğ de bir beyandır.

⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 20.

¹⁰ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 21.

2- **Beyanın ikinci çeşidi**, Allah'ın Kitabı'nda kesin farz kıldığı, fakat yapılış keyfiyetini Peygamber'in diliyle açıkladığı beyandır. Namazların vakitleri, rek'at adedi, eda şekli; zekatin verilme zamanı, hangi mallardan ne kadar zekat verileceği; haccın kimlere farz olduğu, rükünleri, yapılış şekli; faizin mahiyeti, helal ve haram olan alış-veriş çeşitleri gibi Kur'ân'daki diğer mücmel hükümlerle ilgili pek çok açıklayıcı sünneti bu beyan çeşidine girer.

3- **Beyanın üçüncü çeşidi**, hakkında Kitap'ta nass bulunmayan konularda, Peygamber'in koyduğu sünnetlerdir. Zira Allah Kitap'ta Peygamber'e itaati ve onun hükümlerine uymayı farz kılmıştır. Çünkü Peygamber'den gelen (hükümleri/emirleri) kabul eden, Allah'ın farz kılmasıyla kabul etmiş olur.

4- **Beyanın diğer bir çeşidi**, Allah'ın, kullarına, öğrenilmesini/araştırılmasını içtihatla farz kıldığı beyandır. Allah, insanları, kendisine itaat konusunda farz kıldığı diğer şeylerle imtihan ettiği gibi, onları kendisine itaat konusunda içtihatla da imtihan etmiştir.¹¹

Şâfiî'nin içtihadı da beyan kapsamında görmesi oldukça önemlidir. Şâfiî, ayetlerden istidlal ile Allah'ın, Kitabı'nda kullarına içtihadı farz kıldığını, bu açıdan Müslümanların, hakkında açık nass bulunmayan meselelerin hükümlerini öğrenmek için içtihat etmekle mükellef kıldığını, dolayısı ile bilinmesi gereken bir beyan çeşidinin de içtihat olduğu tespitlerinde bulunur.¹² Akabinde yukarıda verdiğimiz beyan çeşitlerini delilleriyle tek tek açıklar. Kısacası Şâfiî, sünnetin Kur'ân karşısındaki konumunu ya da sünnetin Kur'ân'a arzını, beyan kapsamda ele alır.

Şâfiî'nin Bir Beyan Çeşidi Olarak Sünnete Yaklaşımı

Şâfiî, bazı sahih hadislerin/sünnetlerin Kur'ân'a muâriz görülmesinin en büyük nedenini, sünnetin beyan vasfının anlaşılmamış olmasına bağlamaktadır. Çünkü sünnetin Kur'ân'a arz edilerek sahihliğinin test edilmesinde yapılan en büyük hata, ilgili sünnetin Kur'ân'ın bir yönünü beyan ettiğinin anlaşılabilmesidir. Çoğu zaman ilgili sünnetin beyan boyutu kavranamadığından, birçok haber Kur'ân'a

¹¹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 21-2. Kırbaoğlu, Şâfiî, konunun başında dört çeşit beyandan bahsettiği halde, içerikte beş çeşide çıkardığını, 32. sayfada bu defa üç çeşit olduğunu söyleyerek çelişkiye düştüğünü iddia etmektedir. (Bkz. Hayri Kırbaoğlu, "Şâfiî'nin *er-Risâle*'deki hadiciliği", *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü*, Kitâbiyât, Ankara, 2000, s. 219.)

Esasen Kırbaoğlu Şâfiî'nin yanlışlarını bulmaya odaklandığı için bazen olanı abartmakta, bazen de yanlış anladığını Şâfiî'ye fatura etme gayretine girmektedir. Örneğin Şâfiî'nin başta dört dediği beyanı, içerikte beşe çıkardığını iddiası abartılıdır. Çünkü Şâfiî beyana başlarken, beyanın çeşitli vecihleri olduğundan bahisle bunlardan dört tanesini sayıyor. Fakat hiçbir şekilde rakam vererek "*beyan dört çeşittir*" demiyor. Ancak akabinde bu beyan çeşitlerini izah ederken sayı beşe çıkıyor. Bu açıdan rakamsal bir çelişki ortaya çıkıyor. Fakat içeriğe bakıldığında 3. beyanla 4. beyanda aynı şeyin anlatıldığını zaten Kırbaoğlu da ifade ediyor. Dolayısı ile rakam dışında bir tutarsızlık yoktur. Ayrıca *er-Risâle*'nin bize rivayet yoluyla geldiği bilindiğine göre bu şekli hatayı bizzat Şâfiî'ye nisbet etmek de o kadar kolay değildir. Çünkü bu râviden kaynaklanan bir hata olabileceği gibi, müstensih hatası da olabilir. *er-Risâle*'yi tahkik eden A. Muhammed Şakir'in bir şey söylememesi de dikkat çekicidir. Kanaatimce o, içeriğe bir etkisi olmayan bu basit şekli kusuru önemsememiştir.

Kırbaoğlu'nun, Şâfiî'nin s. 32'de *dördüncü beyan kapsamında üç çeşit beyandan bahsetmesini* bir çelişki olarak görmesi ise *Risâle*'yi doğru anladığı hususuna ciddi. Oysa meselenin aslı şudur: Şâfiî dördüncü beyanı izah ederken, Kitap'la ilgili beyan çeşitlerinden bahsediyor ve bunun üç şekilde gerçekleştiğini ifade ediyor. Yani dördüncü beyanı kendi içinde kategorize ediyor. Kırbaoğlu bu basit durumu bile anlamamıştır. Çünkü kendisini eleştiri şehvetine öyle bir kapırmış ki, Şâfiî gibi birini bile eleştirirken yazdıklarını doğru anlama zahmetine katlanma gereği duymamaktadır.

¹² Şâfiî, *er-Risâle*, s. 22-25.

muâriz görülerek reddedilmektedir. Şâfiî, böyle bir durumun meydana gelmemesi için beyanın tam manasıyla anlaşılması için büyük bir çaba sarf etmektedir.

Şâfiî'ye göre yukarıda geçen dört beyandan 2. ve 3. şıktakiler Hz. Peygamber'in sünnetinden ibarettir. Allah, Kitabı'nda Peygamber'e itaati farz kılmıştır. Peygambere de insanlara bu farzların keyfiyetini, bunların kimlere farz kılındığını, bu farzların nesh edilme zamanını veya ne zaman sabit hale geleceğini açıklama görevi vermiştir. Buna ilaveten O'na Kitap'ta hükmü bulunmayan meseleler hakkında hüküm koyma yetkisi vermiştir. Bu açıdan Hz. Peygamber'in sünnetindeki her şey Allah'ın Kitabı'ndaki hükümler hakkında bir beyandır.¹³

Dolayısıyla Şâri' olarak Hz. Peygamber'in, a) Kitab'ın hükümlerini olduğu gibi (nassen) açıklama (tebliğ), b) Kitab'ın mücmel hükümlerini beyan etme, c) Kitap'ta hükmü olmayan meseleler hakkında hüküm koyma şeklinde üç görevi vardır.¹⁴ Şâfiî, Hz. Peygamber'in bu görevlerine Kur'ân'da defalarca vurgu yapıldığını ilgili ayetlerden deliller sunarak yeterince işledikten sonra, Hz. Peygamber'in konu ile ilgili hadîslerini de delil olarak sunar.

Şâfiî'nin bu konuda üzerinde en fazla durduğu hadîs, *erike* hadîsi diye bilinendir. Bu hadîs, “sizden hiç birinizi, benim bir şeyi emrettiğim veya nehy ettiğim hakkındaki sünnetim kendisine ulaştığı halde, koltuğuna yaslanarak: **“Ben şunu bunu bilmem, Allah'ın Kitabı'nda ne bulursam ona uyarım”** dediğini görmeyeyim”¹⁵ şeklindedir. Şâfiî, bu hadîsi, Hz. Peygamber'in, *Allah'ın insanları, kendi emirlerine uyma konusunda serbest bırakmadığı, yani mecbur tuttuğu*¹⁶ hususunda bir uyarı olduğu şeklinde izah eder.

Şâfiî, bu bağlamda birçok delil serdederek Hz. Peygamber'in sünnetine uymanın Kitabullah'a uymakla eş anlamlı olduğunu, ona bey'at etmenin Allah'a bey'at etmek, onun hükmüne boyun eğmenin Allah'ın hükmüne boyun eğmek olduğu tezini işler.¹⁷ Sünnetin vahiyden bağımsız bir şey olmadığını, Kur'ân'da *hikmet* tabiri ile kastedilen şeyin sünnet olduğunu, Hz. Peygamber'in, “*Ruhu'l-Emin bana vahy etti ki...*” şeklinde başlayan hadîsinde de bahsedilen vahyin sünnet olduğunu savunur.¹⁸ Müdellel olarak savunduklarını şöyle özetler:

“Allah, Kitabı'nda Peygamber'e itaati farz kıldığını açıklamış, insanların hiç birine Peygamber'in sünnetinden olduğunu bildiği bir şeye muhalefet etme mazereti tanımamıştır. Ayrıca Allah, din hususunda bütün insanları ona muhtaç kıldığını bildirmiş, Kitabı'nda bildirdiği farzlarla murad ettiği manaları Hz. Peygamber'in sünnetiyle kendilerine göstererek, onlara hüccetini ikame etmiştir. Kısaca söylediklerimizi anlayanlar bilsinler ki, Hz. Peygamber'in sünneti, ister bir ayetle farz kılınmış olan bir hükmü açıklasın, isterse Kur'ân'da yer almayan bir hükümle ilgili

¹³ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 32-33.

¹⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 91-2.

¹⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 88-9. Bu hadîsin Buhârî ve Müslim'in şartları çerçevesinde sahih olduğuna dair A. Muhammed Şakir'in geniş bir değerlendirmesi için bkz. *er-Risâle*, s. 90-91.

¹⁶ Şâfiî, *er-Risâle*, 225-6.

¹⁷ Şâfiî'nin delil gösterdiği ayetlerin bir kısmı şunlardır: Nisa, 4/80, 65, 113; Nur, 24/63, 44-52; Mâide, 5/67, Şûra, 42/52; bkz., Şâfiî, *er-Risâle*, s. 82-87.

¹⁸ Şâfiî, *er-Risâle*, s.; 93 vd.

olsun, Allah'ın hükmü ile Peygamber'in hükmü farklı şeyler değildir. Aksine o da her halükarda bağlayıcıdır.”¹⁹

Şâfiî şuna da dikkat çekmektedir: Allah kullarına, Kitabı'nı, kavminin de dili olan Nebi'sinin diliyle indirdiğini ve onlara manalarını bildiği bir dil ile hitap ettiğini açıklamıştır. Onlar ise kullandıkları dilde, âm bir sözle bazen âm, bazen de hâs bir mananın kastedildiğini bilirler. Allah da, kendi Kitabı'ndaki âm sözlerle neyi kastettiğini Nebi'sinin diliyle onlara göstermiştir. Sonra da, “*Kim Resûl'e itaat ederse, şüphesiz Allah'a itaat etmiş olur.*” (en-Nisa, 4/80). “*Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çektiikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra da verdiği hükümden dolayı hiçbir sıkıntı duymadıkları müddetçe iman etmiş sayılmazlar,*” (en-Nisa, 4/65) ayetlerinde olduğu gibi, Kitabı'nın çeşitli yerlerinde Nebi'sine itaati farz kıldığından, onlara, Nebi'sinin emir ve nehiyelerini kabul etmekle, Allah'ın emir ve nehiyelerini kabul etmiş olduklarını beyan etmiştir.²⁰

Görüldüğü gibi Şâfiî, sünnet konusunda tamamıyla Kur'ân merkezli bir bakış açısını yerleştirme çabasındadır. Kur'ân, Peygamber'e itaati emretmiş, kendi Kitabı'nı kullarına açıklama görevini de Peygamber'e vermiştir. Bu ise, ancak onun sünnetine ittibaıyla gerçekleşebilir. Sünnete ittiba konusunda gösterilecek bir gevşeklik, Allah'ın Peygamber'e itaati farz kılan emrine muhalefet sonucunu doğurur. Kısacası Şâfiî'nin sünnet konusundaki bakış açısını şekillendiren, Hz. Peygamber'e itaati emreden Kur'ân ayetleridir. Onun, sünnetin Kur'ân'a arzı ile ilgili bakış açısını şekillendiren de bu ayetlerden çıkardığı sonuçtur. İşte Şâfiî bundan hareketle sahih sünnetin terk edilme sonucunu doğuracak her türlü hadîs tenkid anlayışına şiddetle karşı çıkmıştır.²¹

Kısacası Şâfiî'nin temel tezi, sünnetin aslî misyonunun Kur'ân'ı beyan olduğunu ispat ve bunun keyfiyetini izahtır. Ancak o, beyanın tek yönlü değil, farklı yönlerinin bulunduğuna, bu açıdan beyanın bütün çeşitlerini kavramının zor bir iş olduğuna da dikkat çeker. Bununla beraber ehl-i ilim nazarında beyanın bir kısmının anlaşılır olduğunu, bir kısmının da müştebih, yani anlaşılması için dikkatli bir araştırma ve mütlââya ihtiyaç olduğunu vurgular. Oysa ehl-i ilim olmayanın nazarında, beyanın hepsi anlaşılmaz ve karışıktır.²²

Kısacası ona göre asıl problem sünnetin beyan vasfının anlaşılmağı olmasından çıkmaktadır. Bu açıdan, bir âlimin nassları doğru anlayabilmesi için, beyanı bütün yönleriyle kavramış olması gerektiği hususu üzerinde durur. Çünkü beyan hakkında yeterli bilgiye sahip olmayanlar, sünnetin, beyan vasfını kavramaktan aciz kaldıkları için, sünnetleri Kur'ân'a muâriz görüp terk etmektedirler. Şâfiî, bazı sahih sünnetlerin Kur'ân'a muâriz görülmesinin en büyük nedenini, sünnetin beyan vasfının anlaşılmağı olmasına bağlamaktadır. Ona göre

¹⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 103-4.

²⁰ Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, Thk. Amir Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kutubi'l-Sikafiyye, Beyrut, 1993, s. 54.

²¹ Şâfiî'nin, *Cimâu'l-İlm* kitabını notlarla tercüme eden Aktepe'nin konu ile ilgili kanaati şöyledir: “Şâfiî'nin, bu düşüncesini, sünneti tespit etmede haberi vahitleri yetersiz gören, sahabe görüş ve uygulamalarına ya da nebevî sünneten kaynaklandığına inandıkları amele dayanarak da sünneti belirleyen, hatta haberleri Kur'ân, meşhur sünnet, amel, külli kaideler gibi esaslara arz ederek reddeden, Hanefi ve Malikilere karşı geliştirdiği açıktır.” Bkz. Aktepe, *Sünnet Müdafaaası*, s. 25. 14. dipnot.

²² Şâfiî, *er-Risâle*, s. 146.

çoğu zaman bir sünnetin Kur'ân'ı bir yönüyle beyan ettiği anlaşılmadığından, o sünnet Kur'ân'a muâriz görülerek reddedilmektedir. Bu açıdan Şâfiî, kitaplarında ağırlıklı olarak sünnetin Kur'ân'ı hangi açılardan beyan ettiği hususu üzerinde durur. **Şâfiî'ye göre sünnet Kur'ân'ı şu dört açıdan beyan eder:**

1- Sünnet, Kur'ân'da Mücmel Olarak Bildirilen Farzların Keyfiyetini Beyan Eder.

Şâfiî bu konuyu *Cümelü'l-Ferâiz* başlığı altında işler. Burada daha çok namaz, oruç, hac ve zekat gibi Allah'ın kullarına cümleten (mücmel) indirdiği hükümleri, Hz. Peygamber'in diliyle nasıl açıkladığı üzerinde durur:

Örneğin Cenabı Hak, namaz kılmayı emretmiştir. Hz. Peygamber ise, günde kaç vakit namazın farz olduğunu, hangi namazın kaç rek'at olduğunu beyan etmiştir. Bütün rek'atlerde kıraat gerektiğini, kıraatin sabah, akşam ve yatsı namazlarında cehren, öğle ve ikindi namazlarında ise sessiz olduğunu bildirmiştir. Namaza nasıl girileceğine, nasıl çıkılacağına, rükû ve secdelerin nasıl yapılacağına varıncaya kadar namazın bütün keyfiyetini bize Peygamber açıklamıştır.²³

Zekat konusunda da durum aynıdır. Cenab-ı Allah, "*onların mallarından, kendilerini temizleyecek zekat al,*" (Tevbe, /103) buyurmuştur. Ayet, zekat konusunda âmmdır. Hz. Peygamber tüm mallardan değil, sadece bir kısım mallardan zekat alınacağını bildirmiştir. Hangi hayvanlardan zekat alınacağını, hangilerinden alınmayacağını, deve, koyun ve sığır gibi hayvanların zekat nisabını ve kaçta kaç zekat alınacağını beyan etmiştir. Şâfiî burada, Hz. Peygamber'in hangi meyve ve hububat çeşitlerinden zekat aldığına dair rivayetler de aktarır.²⁴

Şâfiî aynı açıklamaları hac konusunda da yapar. Allah, "*insanlardan, Hacc yapmaya imkan bulanlar, Hacc yapsınlar.*" (Ali İmran, 3/97) buyurmuştur. Hz. Peygamber, *imkan bulmanın*, yol azığı ve binek olduğunu beyan etmiştir. Yine O, mi'katların yerlerini, telbiyenin keyfiyetini, ihramlının nelerden kaçınması gerektiğini, ne zaman tıraş olunacağını açıklamıştır. Arefe'de, Müzdelife'de, şeytan taşlamada ve tavafta neler yapması gerektiğini beyan etmiş ve Hacla ilgili diğer sünnetleri bildirmiştir.²⁵

Şâfiî'nin verdiği örnekler tabii ki bunlardan ibaret değildir. Hz. Peygamber'in, abdest ayetinde açıkça bildirilmeyen yönlerini ve diğer muhtemel manalarını nasıl açıkladığını izah ettiği gibi; Hz. Peygamber'in gusül abdestini nasıl aldığını, nelerden dolayı gusül abdesti gerektiği ile ilgili beyanı üzerinde de durur.²⁶ Onun bütün gayreti sünnetin Kitab'ın beyanı olduğunu, sünnet olmadan Kitab'ın anlaşılamayacağını izahtır.

2- Sünnet Kur'ân'ın Âm İfadelerini Tahsis Ederek Beyan Eder

Âm-hâs ilişkisinin Arap dilinin önemli hususiyetlerinden olduğunu vurgulayan Şâfiî, beyan kapsamında bilinmesi gereken en önemli konulardan

²³ Tafsilat için Şâfiî, *er-Risâle*, s. 177-181.

²⁴ Bkz. Şâfiî, *er-Risâle*, s. 186-196.

²⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 197.

²⁶ Bkz Şâfiî, *er-Risâle*, s. 161-162.. s. 166.

birisinin bu olduğu üzerinde durur.²⁷ Şâfiî, Kur'ân'da âm olarak yer aldığı halde, aslında kendisiyle has mananın murad edildiği ayetler bulunduğunu, bunun da ancak sünnetin beyanı ile anlaşılabilirliğini ifade eder. Bu kapsamda Hz. Peygamber'in, miras ve faizle ilgili ayetlerdeki âm ifadeleri nasıl açıkladığını örneklerle anlatır.²⁸ “*Bir ayetteki âm lafızdan hâs bir mana kastedildiğini ancak buna delâlet eden bir habere dayanarak anlardım,*”²⁹ ifadesiyle, sünnetin, Kur'ân'ın âm ifadelerini beyan etmede ne derece önemli olduğunu vurgular.

Şâfiî, teorik de olsa sünnetin Kur'ân'a muhalif olabileceği düşüncesini asla kabul etmez. Bu kendisine sorulan, “*sünnetin Kitab'a muhalif olması mümkün müdür?*” şeklindeki bir soruya, *alim olan bir kimse böyle bir iddiada bulunmaz,* şeklinde cevap verir. *Niçin?* Sorusunu ise, şöyle cevaplamıştır:

Allah, Peygamberi'ne kendisine indirilene uymayı farz kılmış, O'nun hidayet rehberi olduğuna tanıklık etmiş ve insanlara O'na itaat etmelerini emretmiştir. Bundan önce de anlattığım gibi Arapça (ifadeler) birkaç anlama gelebilir. Allah'ın Kitab'ı âm olarak gelir ve onunla hâs mana murad edilebilir; hâs olarak gelir ve onunla âm mana kastedilebilir. Kur'ân bir farzı mücmel olarak bildirir ve onu Hz. Peygamber açıklayabilir. Allah'ın Kitabı'nın yanında sünnet böyle bir konuma sahip olunca, sünnetin Allah'ın Kitabı'na muhalif olması mümkün değildir. Sünnet, vahiy mertebesinde bulunması veya Allah'ın murad ettiği manayı açıklayıcı olması itibarıyla ancak Kur'ân'a tabidir; yani sünnet her halükarda Allah'ın Kitabı'na tabidir.³⁰ Tabi olan, tabi olunana (metbu') muhalif olamaz.

Bu söylediklerine Kur'ân'dan deliller sunar: Yüce Allah, “*Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesin.*” (Maide, 5/38). “*Zina eden kadın ve erkekte her birine yüz sopa vurun,*” (Nur, 24/2) buyurmuştur. Halbuki, her ne kadar ayet zahirde bütün hırsız ve zânileri kapsayacak tarzda âm şeklinde nazil olmuşsa da, Hz. Peygamber'in sünneti, ancak dinarın dörtte biri ve daha fazlasını çalan kimsenin elinin kesileceğini; zâniler hakkındaki celde cezasının ise evlenmiş olan hürlerle kölelere değil, sadece hür bekârlara vurulacağı şeklinde olması delalet ediyor ki, Cenab-ı Allah bu ayetlerde geçen zâniler ve hırsızlarla sünnette belirtilen (vasıflara sahip) kişileri kast etmiştir.³¹ Yani ayet aslında hâs bir anlam içerdiği halde, zahiren âm olarak nazil olmuştur. Ayetteki zâni ve hırsız lafızlarının hâs bir mana içerdiğini ise sünnet bize açıklamaktadır.

Şâfiî'nin, sünnetin beyan vasfı üzerinde bu kadar durmasının asıl sebebi, konumuz olan, Kur'ân'a aykırılık gerekçesiyle sünnetin terk edilmesi hususudur. Şâfiî, konu ile ilgili bütün istidlal ve ifadelerinde bu genel yaklaşımın içerdiği

²⁷ Şâfiî, âm-hâs ilişkisinin sadece Kur'ânla sünnet arasında cereyan etmediğini, aksine Kur'ân ayetleri arasında da cereyan ettiğine dikkat çeker. Verdiği örnekler için bkz. *er-Risâle*, 148-9.

²⁸ Miras ayetlerinde, mirasçıların hangi oranda pay aldığı belirtilirken, varis ve muris kavramları çok genel kullanılmıştır. Halbuki sadece aynı dindeki kişilerin biri birlerine varis olabileceğini, köleliğin miras hükümlerinin uygulanmasına engel teşkil ettiğini, ayrıca mürisini öldüren kişinin mirastan pay alamayacağını ancak Hz. Peygamber'in sünnetiyle biliyoruz. Bkz. Şâfiî, *er-Risâle*, s. 167-173. Aynı şey faiz için de söz konusudur. Kur'ân'da faiz haram kılınmış, ancak hangi muamele çeşitlerinin faiz kapsamına girdiğine dair Kur'ân'da bir açıklık yoktur. İşte bunu Sünnetin beyanı ile öğreniyoruz. *er-Risâle*, s. 173-5.

²⁹ Şâfiî, *Cimâu'l-İlm*, s. 24.

³⁰ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 222-23. Ayrıca bkz. *İhtilâfu'l-Hadîs*, s. 54-5; *Cimâu'l-İlm*, s. 24.

³¹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 223-24. diğer örnekler için bkz., *İhtilâfu'l-Hadîs*, s. 56-57.

tehlikeye dikkat çekmektedir. Çünkü, beyanın mahiyeti ve sünnetin beyan edici vasfı hakkında yeterli bilgi sahibi olmayanlar, mücmel farzların keyfiyetini açıklama (tefsir), veya bir ayetin kapsamını izah (tahsis) mahiyetindeki birçok sünneti Kur'ân'a aykırılık gerekçesiyle reddedilebilirler. Kaldı ki Kur'ân ve sünnet nasslarını yorumlama ve çelişik gibi görünen nassların arasını telif etme işi, bilgi ve istidat isteyen bir iştir. Kur'ân'a muâriz gibi görünen birçok hadîs/sünnet incelendiğinde, ya o hadîsin ilgili ayetin âm ifadesini tahsis ettiği, ya da mücmel mahiyetini açıkladığı ya da hükmü nesh edilen bir sünnet olduğu görülür. Sünnetle ilgili bu husus bilinmediği için birçok sünnet Kur'ân'a muâriz gibi görünür ve bu bilgi eksikliği sünnetin Kur'ân'la çeliştiği şeklinde yorumlanır.

3- Sünnet Kur'ân'da Olmayan Hükümleri Koyarak Beyan Eder

Şâfiî, Hz. Peygamber'in, Kur'ân'da hükmü bulunmayan meseleler hakkında hüküm koyma yetkisinin bulunduğu hususu üzerinde de durur. Burada da, öncelikle Hz. Peygamber'e mutlak itaati emreden ayetleri delil gösterir. Bu bağlamda daha önce verdiğimiz 4. Nisa Süresinin, 65 ve 80. ayetleri yanında, "*Peygamber size neyi veriyse onu alın, sizi neden nehy etti ise ondan da kaçının*", (Haşr, 59/7.) ayetini de verir. Ayrıca Allah'ın Kitabı'nda Hikmeti de zikrettiğini, onu övdüğünü, hikmetin ise Hz. Peygamber'in sünnetinden ibaret bulunduğunu, bundan da onun sünnetine uymanın farz olduğu sonucunun çıktığını ifade eder.³²

Şâfiî, Hz. Peygamber'in mutlak bir teşri yetkisinin bulunduğunu, dolayısı ile Kur'ân'da bir asıl bulunmadığı gerekçesiyle bir haberin reddedilemeyeceğine daha önce verdiğimiz Erîke hadîsini de delil gösterir. Şâfiî'nin muhatabı ile bu meseleyi tartıştığı bir yerde konu arz ile ilgili hadîse gelir. Muhatabı Şâfiî'ye; "*Benden size ulaşanı Allah'ın Kitabı'na arz ediniz, ona muvafık olanı ben söylemişimdir. Ona muhalif ise, biliniz ki onu ben söylememişimdir,*" hadîsi hakkındaki düşüncesini sorar.³³

Şâfiî, hadîsi sabit (sika) hiçbir râvinin bu hadîsi rivayet etmediğini, bu açıdan kendisine, "*niçin onların şu konudaki rivayetini alıyorsun da bunu almıyorsun?*" denilemeyeceğini belirttikten sonra; bu rivayetin meçhul bir râviden munkatı' olarak rivayet edildiğini, kendilerinin hiçbir konuda bu tür rivayetleri kabul etmediklerini kesin bir dille ifade eder.³⁴

Sizin konu ile ilgili bildiğiniz bir hadîs var mı? sorusuna, Şâfiî, *evet*, cevabını verir ve daha önce de verdiğimiz *erike* hadîsini zikreder. Erike hadîsinden, *Allah'ın insanlara Peygamber'e itaat etmeyi farz kılmasından dolayı, Hz. Peygamber'in de*

³² Bkz. Şâfiî, *Cimâu'l-İlm*, s. 18-22. Burada, 62. Cuma, 2. ayeti ile; 33. Ahzap, 34. ayetlerini verir.

³³ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 224-5.

³⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 225. *er-Risâle*'deki hadîsleri inceleyen Kırbasoğlu, Şâfiî'nin Kitabı'nda iki uydurma hadîse de yer verdiğini ve birinin bu hadîs olduğunu belirtmiş, fakat ne hikmetse Şâfiî'nin bu hadîse hangi münasebetle Kitabı'nda yer verdiğini belirtmemiştir. (Bkz. Kırbasoğlu, "Şâfiî'nin Risale'deki Hadîşçiliği", *age.*, içerisinde, s. 207.) Kırbasoğlu'nun ifadelerini okuyan biri, rahatlıkla Şâfiî'nin bu uydurma hadîse istidlalde bulunduğunu zanneder. Yazar'ın okuyucuyu yanıltmak için mi böyle davrandığı, yoksa Kitab'ın en kolay anlaşılır yerlerinden biri olduğu halde buradaki ifadeleri anlamadığı için mi böyle yazdığı belli değildir. Kasten yaptıysa, bu bilim ahlakına sığan bir davranış değildir. Anlamadığı için böyle yaptıysa Kitab'ın, çoğu daha zor olan diğer kısımlarını ne derece doğru anladığı sorusu akla gelir.

kendi emirlerini reddetmeleri konusunda insanları serbest bırakmadığı, yani mecbur tuttuğu, anlamının açıkça anlaşıldığını ifade eder.³⁵

Muhatabının, “bununla ilgili delilin var mıdır?” sorusuna, muharrematin sayıldığı ayete, Hz. Peygamber’in ilave hükümde bulunmasını delil gösterir. Bilindiği gibi *Nisa Süresi* 23-4 ayetlerde Cenab-ı Allah kendisiyle evlenilmesi haram olan kadınları saydıktan sonra, *bunun dışındakiler size helal kılındı*, buyurmuştur. Şâfiî, ayetteki bu son derece açık ifadeye rağmen, Hz. Peygamber’in, “*bir kadın halası ve teyzesi ile aynı nikah altında birleştirilemez*,” hükmünü koyduğunu, buna muhalefet eden bir alim de bilmediğini belirtir. Bundan konuyla ilgili iki sonuç çıkarır: 1- Resulullah’ın sünneti hiçbir şekilde Allah’ın Kitabı’na muhalif olamaz, ancak O’nun âm ve hâs yönünün açıklayıcısı olur. 2- Alimler bu konuda (ayetdeki âm ifadenin tahsis) haber-i vahitle amel etmişlerdir. Oysa bu haberin Ebû Hureyre’den gelen tarihi dışında başka sahih bir isnadı bilinmemektedir.³⁶

Şâfiî, Kur’ân’a muâriz gibi görünen bir sünnettini ya onun cümleten inen *ferâizini* açıkladığına, ya âm bir hükmünü tahsis ettiğine dair birçok örnek verirken, sünnetin bu konumundan hiç bir alimin şüphe etmemesi gerektiği sadedinde şunları söyler: “**Sünneti Kur’ân’a arz ederiz, eğer onun zahirine muvafık ise onunla amel ederiz, eğer değilse Kur’ân’ın zahiriyle amel eder, hadîsi terk ederiz diyenler, beyanla ilgili söylediklerimiz konusunda tamamen cahildirler. Oysa ki Allah, Resul’ünün sünnetine uymanın üzerimize farz olduğunu bize açıkça beyan etmiştir. Bu da sünnetin yanında başka bir arayışa girmemeyi, ona teslim olmayı, ona uymayı, onu kıyas veya başka bir şeye arz etmeden kabul etmeyi gerektirir. Çünkü sünnetin dışındaki her türlü beşer sözü, sünnete tabidir.**”³⁷

Görüldüğü gibi Şâfiî, sahih sünnetin Kur’ân’a muhalif olduğu düşüncesini kabul etmez. Muhalif gibi görünen bir sünnet iyice araştırıldığında onun bir şekilde Kur’ân’ın bir yönünü açıkladığı ortaya çıkar. Ancak çoğu zaman muhalif gibi görünen sünnetin *beyan* edici yönü anlaşılmayınca, Kur’ân’a muhalif gibi algılanmaktadır.

4- Sünnet, Kur’ân’ın Nâsıh ve Mensûhunu da Beyan Eder

Sünnetin temel misyonu Kur’ân’ın anlaşılması olduğuna göre, nâsıh ve mensûhun bilinmesi de beyan kapsamına girer.³⁸ Zira Kur’ân’daki neshin çoğu ancak sünnetin delaletiyle bilinir.³⁹

Şâfiî, sünnetin esas görevi olan *tebyinin*, Kur’ân ayetleri arasındaki nesh ilişkisini de içerdığını ispat sadedinde bazı örnekler verir. Bu bağlamda teheccüd namazını farz kılan ayetler ile muteakib ayetler arasında nesh ilişkisini ele alır. Şâfiî burada nihaî nesh edicinin hangi ayet olduğu hususunda iki ihtimal bulunduğunu belirttikten sonra, nihaî nesh edici nassın, sünnet araştırılmadan tespit edilemeyeceğine dikkat çeker. Sünnet araştırıldığında ise, beş vakit namazın farz kılınmasıyla gece namazının nesh edildiğini, bunun da, “*(Ey Resûlum), senin için*

³⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 225-6.

³⁶ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 227.

³⁷ Şâfiî, *İhtilâfu’l-Hadis*, s. 58.

³⁸ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 115-16. Şâfiî, sünnet olmadan bazı ayetler arasındaki nesh ilişkisinin anlaşılamayacağına örnekler verir. Bkz. *Age.*, s. 137-146.

³⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 221.

nafile olmak üzere gece namazı kıl" (İsra, 17/79), ayetinin delaletiyle Hz. Peygamber (a.s.)'in sünnetinde bulunduğunu, ondan önce farz kılınanların nesh edildiğinin anlaşıldığı izahında bulunur.⁴⁰

Şâfiî'ye göre, nasıl sünnet olmadan Kur'ân'ın mücmel farzlarını, âm ve hâs hükümlerini anlamak mümkün değilse, sünnet olmadan hangi ayetin hangi ayeti nesh ettiğini doğru olarak tespit etmek de mümkün değildir. Çünkü nesh eden nass, mensûhun beyanıdır. Beyan görevi ise sünnete verilmiştir. Eğer Kur'ân'ın sünneti nesh ettiğini kabul edersek, beyan görevini sünnetten alıp Kur'ân'a vermiş oluruz ki, bu beyan mekanizmasını tersine çevirmek olur. İşte Şâfiî'nin, o meşhur, *Kur'ân, sünneti nesh edemez*, görüşünün şekillenmesinde etkili olan bir faktör de onun beyanla ilgili bu yaklaşımıdır.⁴¹

Şâfiî, Kur'ân'ın sünneti nesh edebileceğinin kabulü durumunda pratikte nasıl bir tehlikenin doğacağına ilişkin somut örnekler de vermektedir. Örneğin Hz. Peygamber (a.s.)'in bir sünneti'nin Kur'ân'la nesh edildiği, ancak nesh edici sünnetin rivayet edilmediği iddiası kabul edilirse, bu durumda Resûlullah'ın haram kıldığı alış-veriş çeşitlerinin tümünün, ona, "*Allah, alış-verişi helal, ribayı haram kıldı*" (Bakara, 2/275) ayetinin nazil olmadan önce haram kılınmış olduğu iddiası öne sürülerek, redd edilebilir. Aynı şekilde zina edenlerin recm edilmesini emreden sünnetin, "*zani ve zaniyenin her birine yüz celde vurun*" (Nur, 24/2) ayetiyle nesh edildiği iddia edilebilir.⁴² Bunun yanında, mestler üzerine meshi caiz kılan hadîsin, abdest ayetiyle nesh edildiği; aynı şekilde, "*hırsız kadın ve erkeğin elini kesin*" (Maide, 5/38) ayetine dayanılarak, muhafaza (hırz) altında olmayan ve dinarın dörtte birini geçmeyen hırsızlık suçlarında haddin düşmeyeceği de iddia edilebilir. Çünkü, السرقة lafzı, ister az ister çok, ister muhafaza altında olsun ister olmasın, her türlü hırsızlığı kapsar. *Eğer benzerini/mislini Kur'ân'da görmediğinden, "Resûlullah bunu söylememiştir", denilerek, her hadisi veya sünneti reddetmek caiz görülürse, o zaman onun sünnetiyle muvafık olma ihtimali bulunduğu halde, hakkında mücmel nass bulunan her sünnet terk edilirdi.*⁴³ Oysaki ondan rivayet edilen bir lafız, bir yönüyle Kur'ân'daki lafzın hilafınaymış gibi görünse de, esasen Kur'ân'da bulunandan daha fazla bir şey içermesi yönüyle, kesinlikle ona muvafıktır. Oysa Allah'ın Kitab'ı ve Resûlullah'ın sünneti muhalif iddianın hilafına olup, bizim görüşümüzü desteklemektedir.⁴⁴

Şâfiî, bunun bir yöntem haline getirilmesi durumunda, şu tür hadislerin de reddedilebileceğine dikkat çekmektedir. Örneğin, "*(Ey Resulüm) De ki: ben, bana gelen vahiyde, bir kimsenin yiyeceği şeyler içerisinde, meyte, aktılmış kan, domuz eti –çünkü o necasetin ta kendisidir- veya fışk olarak başkası adına kesilmiş şeyler dışında haram kılınmış başka bir şey bulamıyorum,*" (En'am, 6/145) ayeti ileri sürülerek, azı dışı olan yırtıcı hayvanların etinin haram olduğunu bildiren hadîsin

⁴⁰ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 113-6.

⁴¹ Şâfiî'nin, Kur'ân sünneti nesh etmez, görüşünde esas hareket noktası, "*biz bir ayeti nesh eder veya unutturursak, ondan daha hayırlısun veya mislini/dengini getiririz.*" (Bakara, 2/106) ayetidir. Bu ayetten nasıl istidlal ettiği hakkında bkz. *age.*, s. 108.

⁴² Şâfiî, *er-Risâle*, s. 111; *İhtilafu'l-Hadîs*, 58.

⁴³ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 112. Ayrıca bkz. *İhtilafu'l-Hadîs*, s. 59.

⁴⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 113.

nesh edilmiş olduğu iddia edilebilir. Yine bir kimse Maide süresinin abdesti farz kılan 6. ayetini ileri sürerek, mestler üzerine mesh yapmaya ruhsat veren sünnetin bu ayetle nesh edildiğini ileri sürebilir.⁴⁵ Bilindiği gibi ilgili ayette ayakların yıkanması emredilmektedir.

Görüldüğü gibi, Şâfiî burada Kur'ân'ın sünneti nesh edeceğinin kabulü durumunda, Kur'ân'daki genel hüküm ifade eden ayetlerin delil gösterilerek, mücmel ve âm nitelikli ayetleri açıklamak ve tahsis etmek üzere varid olan birçok sünnetin bu tür ayetler tarafından nesh edildiği iddiasıyla redd kapısının açılacağına dikkat çekmektedir.

Şâfiî sık sık verdiği kıble örneğini bu meselede de delil yapar. Kiblenin tahvili olayında Cenab-ı Allah, ilk kıble ile ilgili sünneti nesh ettiğinde, Hz. Peygamber bunu insanlara bildirmiş ve hemen ilk kıbleyi bırakıp yeni kıble olan Ka'be'ye doğru namaz kılmaya başlamıştır. Böylece insanlar ilk sünnetin nesh edildiğini bizzat onun yeni sünnetiyle öğrenmiş olduklarından kalplerinde bir şüphe kalmamıştır. Şâfiî, *Hz. Peygamber'in, Kur'ân ve sünnetteki bütün mensûhlarla ilgili tavrı budur*, dedikten sonra, bu örneğin şu hususa da bir delil teşkil ettiğine dikkat çeker: *Hz. Peygamber'in koyduğu bir sünneti Allah başkasıyla değiştirse, Hz. Peygamber insanların ona amel etmeleri için bu yeni değişikliğe göre başka bir sünnet koyar ki, böylece insanların çoğu, nesh edilen hükümden habersiz kalıp mensûha göre amel etmesinler*. Bu böyle olmalı ki, Arapçayı ve sünnetin Kur'ân karşısındaki konumunu veya onun manalarının açıklayıcısı olduğunu bilmeyenler, Kitap'ta hükmü bulunduğu halde, Hz. Peygamber'in sünnet koymuş olduğuna bakarak Kitab'ın sünneti nesh ettiği vehmine kapılırlar.⁴⁶

Şâfiî, maksadını başka bir şekilde şöyle ifade eder: Hz. Peygamber'in bağlayıcı olmak üzere koyduğu bir sünneti nesh edildiğinde, onu nesh edeni bildirmemesi caiz değildir. Kaldı ki nâsîh, iki emirden sonuncusu vasıtasıyla bilinir. Allah'ın Kitabı'ndaki nâsîhların çoğu, ancak Hz. Peygamber'in sünnetleri vasıtasıyla bilinir. Sünnet, Kur'ân'ın nâsîhına delalet edip onun nâsîh ve mensûhunu bir birinden ayırdığına göre, Hz. Peygamber'in, nesh eden Kur'ân'la beraber onun ilk sünnetini nesh eden bir sünneti olmadıkça sünnetin bir Kur'ân ayetiyle nesh edilmesi düşünülemez.⁴⁷

Kısacası Şâfiî, *sahih bir haber, başka bir sahîh haberle çelişmediği müddetçe* zahiren Kur'ân'a muâriz gibi görünse bile, onu Kur'ân'a arz etme düşüncesine asla iltifat etmez.

5- Ashab-ı Kiram Sahîh Haberleri Kur'ân'a Arzetmemişlerdir.

Şâfiî'nin, sahîh sünnetin Kur'ân'a arzedilemeyeceği tezine delil yaptığı bir husus da ashabın tavrıdır. Ashab-ı kiramin kendilerine güvenilir râviler tarafından rivayet edilen ve Kur'ân'ın zahirine muhalif görünen haberleri Kur'ân'a arz etmediklerini savunur ve buna dair örnekler verir.

⁴⁵ *İhtilâfu'l-Hadîs*, s. 58-9.

⁴⁶ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 220-21. Benzer ifadeler için bkz. *İhtilâfu'l-Hadîs*, s. 60.

⁴⁷ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 221-22.

Bu konuda verdiği en çarpıcı örnek şudur: Hz. Peygamber, bir kadına ve erkeğe babalarına niyabeten hac yapmalarını emretmiştir.⁴⁸ Halbuki bir kimsenin bir başkası yerine oruç tutması ve namaz kılması caiz değildir. Bu açıdan birisi, hac da, namaz ve oruç gibi beden üzerine farz kılınmış bir ameldir, buna göre insan ancak kendisi için amel edebilir, şeklinde ihticac edebilir. Bu sözüne; “*insan için ancak çalıştığı için karşılığı vardır.*” (Necm, 53/39) ve “*Kim zerre ağırlığınca hayır işlerse onun karşılığını görür...*” (Zilzal, 99/7-8), ayetlerini de delil göstererek, ayette geçen *sa'y*'dan kasıt ameldir, kendisi yerine hac yapılan kişi ise her hangi bir amel işlemiş değildir, derse; ona karşı, bu hadîsi Hz. Peygamber'den rivayet eden, hadîsi sabit olan kimselerden olduğunu, Allah'ın, Resulüne itaati farz kıldığını, kimsenin te'vile dayanarak ona muhalefet etme yetkisi olmadığını, çünkü Kitab'ın manasının ona Allah tarafından bildirildiğini..., demekten başka ileri sürebileceğimiz bir delil var mıdır?⁴⁹ der.

Şâfiî, haccla ilgili hadîs, ilgili ayetlerin zahirine muhalif görüldüğü halde, senedi sahih olduğu için ashabin onu Kur'ân'a aykırılık gerekçesiyle terk etmediklerine dikkat çekmektedir.

Bir örnek de şudur: Hz. Ömer, Mecusilerden cizye alınması konusunda Abdurrahman b. Avf'ın “*onlara Ehl-i Kitab'a uyguladığınızı uygulayın*” şeklindeki rivayeti ile amel etmiştir. Fakat bu konudaki Kur'ân hükmüne atıfla, “*eğer ehl-i kitap olsalardı, kestiklerini yememiz, kadınlarını nikahlayabilmemiz gerekirdi,*” şeklinde itirazda bulunabilirdi. Oysa böyle bir itirazda bulunmamıştır. Ayrıca Hz. Ömer'in, kendisine sahih bir haber ulaştırıldığında, kıyas ve maslahat gibi bir delille vardığı içtihat mahsulü görüşlerden hemen nasıl vaz geçtiğine dair örnekler de vermektedir.⁵⁰

Kısacası Şâfiî'nin eserleri incelendiğinde, O'nun sünnetin Kur'ân'a arzı meselesini, daima sünnetin Kur'ân karşısındaki konumu ve sünnetin beyan vasfıyla ilişkilendirerek izah ettiği görülecektir. Gerek neshi, gerekse âm ve hâsı, gerek diğer konuları açıkladığı birçok yerde, sürekli meseleyi sünnetin Kitab'ı nasıl beyan ettiği hususuna getirir ve bununla ilgili örnekler verir.

Şâfiî'ye Göre Uyulması Farz Olan Haberin (Sahih Sünnet) Kriteri

Şâfiî, Hz. Peygamber'in sünnetine uymanın farziyeti ve sünnetin beyan vasfı hakkında yeterli bilgi verdikten sonra, uyulması farz olan sünnetin asgari şartlarını belirlemeye çalışır. Burada haber-i vahid konusunu ele alır. Çünkü esas problem, sika râvilerce muttasıl (kesintisiz) bir senetle Hz. Peygamber'den rivâyet edilen bir haberin/sünnetin Kur'ân'la veya kendisinden daha güçlü bir delille çelişmesi durumunda, bununla amel edilip edilmeyeceği hususudur. Makalemizin başında, Sünneti Kur'ân'a arz edenlerin, maddi isnadla yetinmedikleri, haberin metnini de sorguladıklarını ifade etmiştik.

⁴⁸ Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, s. 50. Bkz. Buhârî, *Hacc*, 1, II, 140. Buhârî'de sadece kadınlı ilgili rivayet geçer.

⁴⁹ Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, s. 50; Ayrıca bkz., Aktepe, 119-20. Şâfiî, İbn Ömer'in, aynı ayetlere dayanarak bir kimsenin başkasını yerine hac yapmasını caiz görmediği bilgisini verir. Ancak İbn Ömer bu görüşünde yalnız kalmıştır. Bkz. *age.*, a.y.

⁵⁰ Bkz., Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, s. 43-45. Aşağıda geleceği üzere, Hz. Ömer, İbn Ömer'in rivayet ettiği, “*kendisine ağırlanmasından dolayı kabirde azap görür*” rivayetini de Kur'ân'a arz etmemiştir. Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in sözünün yanlış anlaşıldığını bildirinceye kadar, ashtan da bu söze bir itiraz gelmemiştir.

İşte Şâfiî'nin onlardan ayrıldığı esas nokta burasıdır. Şâfiî, bir haberin sıhhatinde ölçü alınması gereken tek kriterin senet olduğu görüşündedir. Bunun asgari ölçüsü de, o haberin veya sünnetin sika râvilerce kesintisiz bir isnatla Hz Peygamber'den rivayet edilmiş olmasıdır. Hz Peygamber'den bu şekilde rivayet edilen söz, fiil ve takrirler O'nun sahih sünnetini oluşturur. Şâfiî, bu tür haber ve sünnetlerin, başka bir sünnet tarafından nesh edildiği sabit olmadıkça veya kendisi gibi sahih bir hadîsle çatışmadıkça terk edilmesinin caiz olmadığını savunmaktadır. Şâfiî, senet açısından sahih olan haberlerin amel açısından bağlayıcı olduğunu birkaç yönden savunur.

Şâfiî, haber-i vahid meselesini öncelikle şâhitlikle mukayese eder. İkisinin benzeyen ve benzemeyen yönlerini gösterir. Nasıl hakim adalet sahibi şâhitlerin şâhitliği ile hükm etmek zorunda ise, müctehit de sika râvilerin haberiyle amel etmek zorundadır. Hatta O, bu zorunluluğun hadîste daha fazla olduğunu savunur. Çünkü râvide, şâhitte aranandan daha fazla meziyet ve şartlar aranmaktadır.⁵¹

Şâfiî, Hz. Peygamber'in hattı hareketinde haberi vahidle amel edilmesinin lüzumuna işaret eden birçok uygulaması olduğunu da görüşüne delil yapar. Akabinde ashab-ı kiramın râvisi sika olan haber-i vahidleri sorgulamadan amel ettiklerine dair pek çok örnek verir. Bununla da yetinmez, Tabiûn âlimlerinin de kahir ekseriyetinin haberi vahitle amel ettiğine dikkat çeker, bunların bir kısmını da ismen zikreder.⁵²

Buraya kadar söylediklerimizi özetleyecek olursak: Allah, Peygamberi'ne itaati farz kılmıştır. İtaat da onun sünnetine ittiba ile mümkündür. İttiba edilmesi gereken sünneti de, sika râvilerce O'dan rivayet edilmiş olanıdır. Sünnet, her yönüyle Kitab'a tabi ve onun beyanı olduğu için, ona muhalif olması düşünülemez. Bu açıdan, sahih sünnetin Kur'ân'a aykırılık gerekçesiyle terk edilmesi caiz değildir.

Şâfiî'nin Sünneti Kur'ân'a Arz Ettiği Durumlar Var mı?

Yukarıdan beri söylediklerimizden hareketle Şâfiî'nin, senedi sahih haberi hiçbir şartta reddetmediği, naslar arasında görülen çelişkiyi çözmede Kur'ân'ın hakemliğine hiç başvurmadığı zannedilebilir. Oysa Şâfiî de gerektiğinde sünneti Kur'ân'a arz etmiştir. O, sahih iki haberin biri biri ile çeliştiği durumlarda Kur'ân'ın hakemliğine başvurur. Böyle bir çelişme durumunda şu yöntemi takip eder:

O'na göre senedi sahih iki hadîs bir biri ile çelişiyorsa, ikisi ile beraber amele etmek mümkün olduğu müddetçe, asl olan birinden dolayı diğerini iptal etmeden ikisiyle beraber amel etmektir. Eğer birinin mensûh olduğuna dair bir delil varsa mensûh hadîs terk edilir. Hangisinin mensûh olduğu ise, ya Hz. Peygamber'in sahih bir sünnetiyle, ya birinin diğerinden sonra varid olduğunu gösteren zaman dilimi veya başka bir delille anlaşılır.⁵³ Ancak eğer iki hadîsin arasını, umum-husus, nâsih-

⁵¹ Geniş bilgi için bkz., Şâfiî, *er-Risâle*, s. 372-80.

⁵² Tebliğin hacminden dolayı Şâfiî'nin çok özet verdiğimiz bu görüşünü, o kitaplarında üzerinde çokça durmuştur. bkz. *er-Risâle*, s. 369-470; *İhtilâfu'l-Hadis*, s. 35-65.

⁵³ Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, s. 64. Şâfiî'nin senedi sahih olan bir hadîsi kolay kolay reddetmediğine dair iyi bir örneği de musarrat hadîsine getirdiği yorumda görüyoruz. Bilindiği gibi Hanefiler musarrat hadîsini, "*el-Harâcu bi'd-Damân*" hadîsine ve, "*bir şey ya misli ile ya da kıymetiyle tazmin edilir*" genel kuralına aykırı gördükleri için onu metin açısından illetli bulup amel etmemişlerdir. Şâfiî de musarrat hadîsinin bu genel kurala aykırı olduğunu kabul

mensûh gibi bir ilişki ile telif etmek mümkün değilse, o zaman bu iki hadîsten hangisi Kur'ân'ın manasına veya Hz. Peygamber'in, çatışan bu iki hadîsi dışındaki sünnetine veya kıyasa daha uygun ise, ona göre amel edilmesi gereken hadîs, bu manalardan birine uygun olmalıdır.⁵⁴

Şâfiî, bu tür durumlarda tercih sebeplerinin başına hadîsin Kur'ân'a muvaffakiyetini koyar. Örneğin, Rafi' b. Hadîc'in, Hz. Peygamber'den rivayet ettiği, “*sabah namazını ortalık sararınca (hafif aydınlanınca) kılın, çünkü bu ecir açısından daha faziletlidir*” rivayeti ile, Hz. Aîşe'den gelen, “*biz mümin kadınlar Hz. peygamber'le beraber sabah namazını kılardık. Sonra örtülerimize sarılmış halde oradan ayrılırdık, gecenin karanlığından dolayı kimse bizi görmezdi,*”⁵⁵ rivayeti birbiri ile çelişmektedir. Şâfiî bu iki rivâyetten Kur'ân'a daha muvafık olduğu için Hz. Aîşe'den geleni tercih eder. Bu konuda şu temel kurala uyulması gerektiğini söyler: *Bir hadîsi diğerine tercih etmemizi gerektiren ciddi bir sebebin olması gerekir. Bu sebep, kabul ettiğimiz hadîsin terk ettiğimiz hadîsten daha kuvvetli olduğunu gösteren bir şey olmalıdır.*⁵⁶ Muhatabının, “*bu konudaki tercih sebebin nedir?*”, sorusuna; Hz. Aîşe'den gelen rivayetin Allah'ın Kitabı'na daha fazla benzemesidir; Allah'ın Kitabı'na benzemesi onun tercih edilmesini gerektiren bir hüccettir,⁵⁷ şeklinde cevap verir.

Şöyle devam eder: “Eğer bu konuda bir hadîsi diğerine tercih etmemizi gerektiren bir Kitap nassı yoksa, evla olan sübut bakımından en güçlü olanı almaktır. Bir hadîsin sübut bakımından daha kuvvetli olması, onu rivayet edenin isnad açısından daha maruf, ilim ve hıfz yönünden daha meşhur olması demektir. Ya da aldığımız hadîsin iki veya daha çok tarikten rivayet edilmesi, terk ettiğimiz hadîsin de bir tarikten rivayet edilmesidir. Çünkü çok râvi hıfz bakımından az râviden daha güvenilirlerdir. Ya da kabul ettiğimiz hadîsin Kur'ân ayetinin manasına benzemesi veya Hz. Peygamber'in başka bir sünnetine uygun olması ya da bilginlerce daha çok benimsenmesi veya kıyas açısından daha doğru ve sahabenin çoğu tarafından kabul edilmiş olması da tercih sebebidir.”⁵⁸

Şâfiî, Hz. Aîşe'den gelen hadîsin hangi açıdan Allah'ın Kitabı'na ve Hz. Peygamber'in sünnetine daha çok benzediğini de izah eder. Cenab-ı Allah, “*namazları ve özellikle orta namazını muhafaza edin,*” buyurmuştur. (Bakara, 2/238). Buna göre vakit girince, namazı en iyi muhafaza eden kişiler onu hemen kılanlardır. Ayrıca Hz. Aîşe'nin hadîsinin bir benzerinin hıfz bakımından daha iyi olan Sehl b. Sa'd, Zeyd b. Sabit ve diğer bazı sahabilerce de rivayet edildiğini, dolayısı ile bu hadîsin senet açısından da daha güçlü olduğuna dikkat çeker.⁵⁹

---

eder. Ancak o, bu hadîsin özel bir olaya has varid olduğunu, yani Hz. Peygamber'in somut bir olaya çözüm olarak sunduğunu, genel kurala aykırı istisnâ bir hüküm olduğundan başka bir hükmü mekûsun aleyh yapılamayacağını, ancak Hz. Peygamber'in Sünnetine itiba için bu hadîsi kabul ettiklerini ifade etmektedir. İzahın tamamı için bkz. Şâfiî, *er-Risâle*, s. 556-559.

⁵⁴ Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, s. 65.

⁵⁵ Hadislerin kaynakları için bkz., Şâfiî, *er-Risâle*, s. 282-3.

⁵⁶ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 284.

⁵⁷ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 284.

⁵⁸ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 284-5. Şâfiî, burada, Sehl b. Sa'd, Zeyd b. Sabit ve diğer bazı sahabe'nin, Hz. Peygamber'in sabah namazını gece karanlığında kıldığı şeklindeki rivayetlerine göndermede bulunmaktadır. *Age.*, s. 283.

⁵⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 286.

Şâfiî Hz. Aişe'den gelen rivayetin, Hz. Peygamber'in, "*vaktin evveli Allah'ın rızasıdır, sonu da Allah'ın affıdır,*" hadîsine de daha uygun olduğunu söyler. Bu bağlamda söylediklerinin özeti şudur: Hiçbir şey Allah'ın rızasından daha üstün değildir. Bu da namazın vaktin evvelinde kılınmasıdır. Aff ise, bir kusuru bağışlama veya kolaylık sağlama durumunda olur. Kendisine kolaylık gösterilen kimse, kolaylığın karşısı olan şeyi terk etmekle emr olunmamıştır. Dolayısıyla namazı vaktin evvelinde kılmak daha faziletlidir, vaktin sonunda kılmak kusurlu bir harekettir, fakat kolaylık için hoş görülmüştür. Zaten Hz. Peygamber, kendisine sorulan, "*hangi amel daha faziletlidir?*" sorusuna; "*vaktin evvelinde kılınan namaz*" şeklinde cevap vermiştir. Hz. Peygamber faziletli olan vakti terk etmez insanlara da ancak onu emreder. Ayrıca namazın vaktin evvelinde kılınması, "*namazları muhafaza ediniz*" ayetinin anlamına daha uygundur. Çünkü namazı vaktin evvelinde kılan, onu vaktin sonunda kılandan daha iyi muhafaza etmiş olur. Şâfiî, dört halife, İbn Mesud, Ebû Musa el-Eşarî, Enes b. Malik ve diğer sahabe'nin de sabah namazını vaktin evlinde kıldıklarını aktarır.⁶⁰ Kısacası Şâfiî, Hz. Aişe'den gelen rivayetin hem Allah'ın Kitabı'na hem Resûlullah'ın sünnetine hem de sahabe uygulamasına daha uygun olduğu için tercih ettiğini belirtir. Verdiğimiz örnekten de anlaşıldığı gibi Şâfiî, biri biri ile çelişen hadîslerden birini tercih ederken çok ciddi gerekçelere dayanır. Bununla beraber bir te'vili varsa diğer haberi de tamamen redd etmez.⁶¹

Şâfiî'nin, Kur'ân'a arz yoluna başvurduğu bir konu da, ölüye ağlamanın onun azap görmesine sebep olup olmayacağı ile ilgili bir biri ile çelişen iki rivayettir. Bilindiği gibi Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in, "*Ölü, ailesinin kendisine ağlamasından dolayı azap görür*" dediğini nakleder. Bu durum Hz. Aişe'ye sorulunca şöyle demiştir: Şüphesiz Abdullah yalan söylemiyordur, fakat unutmuş ve yanlışmıştır. Olay şudur: Hz. Peygamber, ailesinin kendisine ağladığı bir Yahudi kadının cenazesine rastladı ve şöyle dedi. "*onlar kadına ağlıyorlar, o ise kabrinde azap görüyor,*" buyurdu.

Benzer bir rivayet de şudur: Hz. Ömer suikaste uğrayınca, Suheyb, واأخوه و أصحابه şeklinde ağıt yakarak ağlar. Bunun üzerine Hz. Ömer: "*Ey Suheyb, Hz. Peygamber, ölü, ailesinin kendisine ağlamasından dolayı azap görür, dediği halde sen bana ağlıyor musun*" dedi. Hz. Ömer'in vefatından sonra onun bu sözü Hz. Aişe'ye nakledilince; Allah Ömer'e rahmet etsin, vallahi Peygamber, "*ölü, ailesinin kendisine ağlamasından dolayı azap görür*", demedi, fakat şunu söyledi: "*Allah, ailesinin kendisine ağlamasından dolayı kafirin azabını artırır.*" Hz. Aişe akabinde; "*Hiçbir günahkar başka bir günahkarın günahını yüklenmez,*" ayeti size yeter, dedi. Bunun üzerine İbn Abbas, "*vallahi ben hem gülerim hem de ağlarım,*" dedi. Olayı rivayet eden İbn Ebi Müleykete; "*vallahi (Hz. Aişe ve İbn Abbas'ın sözlerinden sonra) İbn Ömer hiçbir şey söylemedi,*" ifadesini kullanır.⁶²

⁶⁰ Bkz. Şâfiî, *er-Risâle*, s. 286-89.

⁶¹ Şâfiî, "*sabah namazını ortalık biraz aydınlanınca (isfar) kılın*" hadîsini de tamamen redd etmiyor. Aksine Hz. Peygamber'in bunu da söylemiş olabileceğini ifade ediyor ve bu durumda hadîsin nasıl tevili edilebileceğini izah ediyor. Bkz., *er-Risâle*, s. 290-3.

⁶² Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadîs*, Thk. Amir Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kutubî'l-Sikafiyye, Beyrut, 1993, s. 224-5.

Şâfiî, Allah'ın Kitabı'nın Hz. Aişe'den gelen rivayetin daha doğru olduğuna delalet ettiğini, bu delaletin de, “*Hiçbir günahkar başka bir günahkarın günahını yüklenmez,*” (En'am, 6/165) ve “*insan için ancak çalıştığı karşılığı vardır*” (Necm, 53/39) ayetler ile bu anlamdaki diğer ayetlerde olduğunu ifade eder.⁶³

Şâfiî, Kur'ân'ın delaletiyle sahih hadîsler arasındaki çelişkinin nasıl giderileceğine başka örnekler de verir.⁶⁴ Ancak şu hususu da özellikle vurgular: Allah'ın Kitabı'nın en doğru manası, Resulullah'ın sünnetinin delalet ettiği manadır. Bizim için asl olan, hadîslerin çelişmemesidir. Çünkü bu konuda bize düşen, bir yolu varsa ehl-i sıdkın haberini tasdik etmektir. Çünkü sünnetin hâsi, *haber-i hâsta* bulunur *âmda* değil.⁶⁵

Şâfiî'nin kitaplarına bakıldığında, daha çok çelişen iki hadîs arasındaki teâruzu gidermede Kur'ân'a başvurduğunu görürüz. Ancak hem yukarıdaki ifadelerinden, hem de başka yerlerdeki ifadelerinden, onun, başka bir hadîsle çelişmeyen sahih bir hadîsi Kur'ân'a arz etmeye karşı çıktığını görüyoruz. “*Hz. Peygamber'in benzer bir hadîsine dayanma gerekçesi olmaksızın hiç kimsenin Hz. Peygamber'in (sahih) hadîsini reddetme konusunda bir hücceti olamaz. Çünkü bazen bir âlime, Hz. Peygamber'in bir konudaki sözü gizli kaldığı halde, ilimde kendi seviyesinde olmayan başka bir alim onu bilebilir,*”⁶⁶ şeklindeki ifadesiyle bunu net bir şekilde ortaya koyar.

Şâfiî'nin bu durumda sahih sünneti Kur'ân'a arz etmesinden hareketle onun kendisiyle çeliştiği iddia edilebilir. Fakat dikkat edilirse Şâfiî bu usûle son çare olarak baş vurmaktadır. bir sünnetin Kur'ân'la çeliştiğinin yine bir sünnet sayesinde anlaşılabilirliğini vurgulamaktadır. Yani sünnetin beyan vasfını burada da göz ardı etmemiştir.

Şâfiî'nin Kur'ân'a Arz Ettiği Bir Sünnet Çeşidi de Mürsel Haberlerdir

Şâfiî'nin Kur'ân'a arz ettiği bir sünnet çeşidi de mürsel haberdir. Şâfiî senedi sahih olan haberlerle amel edilmesi konusunda ne kadar titiz ise; senedi muttasıl olmayan (mürsel) haberlerin iyice araştırılmadan amel edilmemesi gerektiği konusunda da o derece hassastır. Zira, ona göre mürsel haber, senedi itibarı ile zayıf bir haberdir, bu zayıflığın doğurduğu şüpheyi giderecek ek bir delil olmadıkça onunla amel etmek caiz değildir. Bu açıdan Şâfiî mürsel haberle amel etmeye, ancak onda bazı kriterlerin bulunması halinde cevaz verir.⁶⁷ Bu kriterlerden gerekli olanları yoksa onunla amel etmeye cevaz vermez. Şâfiî'nin mürsel haberde aradığı bir kriter de, mürselin Kur'ân'ın manasına aykırı (muâriz) olmamasıdır. Başka bir ifade ile, mürsel haberin Kur'ân'a muâriz olması Şâfiî açısından onun terkini gerektiren bir sebeptir.

Şâfiî, buna şu örneği vermiştir: Süfyan b. Uyeyne'nin, Muhammed b. Münkedir'den rivayetine göre; “*bir adam Hz. Peygamber'in yanına geldi ve dedi ki:*

⁶³ Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, s. 224-5. Burada ayrıca, Zilzal, 99/7-8 ile Taha, 20/15. ayetlerini de verir.

⁶⁴ Başka örnekler için bkz. Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, s. 243-6, 256-62.

⁶⁵ Bkz. Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, s. 246.

⁶⁶ Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, s. 59.

⁶⁷ Şâfiî'nin mürsel haberde hangi şartları aradığı hakkında bkz., *er-Risâle*, s. 461-64.

benim malım ve çoluk çocuğum var, babamın da malı ve çoluk çocuğu var. Fakat babam malımı alıp kendi çocukları için harcamak istiyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber, sen de, malın da babana aitsiniz, dedi."⁶⁸

Şâfiî, bu hadîsle amel edilemeyeceğini söyler. Zira bu hadîsle amel eden kişi, zengin babaya, çocuğunun malını almasına cevaz vermiş olur. Şâfiî'ye göre böyle bir şey Kur'ân'ın delaletine aykırıdır. Çünkü Cenab-ı Allah babayı, aynen diğer varislerden biri gibi oğula mirasçı kılmıştır. Hatta bazı hallerde mirasçıların çoğundan daha az pay alır. Bu da delalet ediyor ki oğul, babasından ayrı olarak, malı üzerinde müstakil bir mülkiyete sahiptir.⁶⁹ Şöyle de denebilir: Baba çocuğunun malı üzerinde mutlak tasarruf yetkisine sahip değildir.

Görüldüğü gibi Şâfiî, muttasıl haberin aksine, mürsel haberi Kur'ân'a arz etmekte, bir cihetten bile Kur'ân'a muâriz görünmesi durumunda onu reddetmektedir. Hatta bu hadîsi, Kur'ân'ın açık lafzına değil, ancak iyi bir araştırma ve muhakemeden sonra ayetten çıkarılabilecek bir sonuca/delalete uymadığı için reddetmiştir. Muttasıl haber konusunda tavizsiz davranan Şâfiî'nin, mürsel haberi bu denli sıkı bir tenkit süzgecinden geçirmesi, dinin iki aslından biri olan sünneti, rivayetten kaynaklanan şüpheden arındırarak sağlam bir zemine oturtma çabası olarak değerlendirmek gerekir.

Yine Şâfiî, Zührî'nin mürsel bir şekilde rivayet ettiği, "*Hz. Peygamber, namazda gülen bir adama, hem abdesti hem de namazı iade etmeyi emretti,*"⁷⁰ şeklindeki hadîsi de kabul etmez. Çünkü, İbn Şihâb hadîsi mürsel olarak rivayet etmiştir. Şâfiî, İbn Şihab'ın bu hadîsi, Süleyman b. Erkam'dan aldığına dikkat çeker; İbn Şihab'ın, hadîste imam ve sikaların en tercih edileni, hadîsi kimden aldığını İbn Şihab'tan daha iyi ve daha çok belirten birini bilmediğini, ancak; O'nun gibi bir râvinin niçin Süleyman b. Erkam (gibi zayıf bir râvi)'den hadîs rivayet etmiş olabileceğini şöyle açıklar: İbn Şihab, onu mürüvvet sahibi ve akıllı bir kişi olarak gördüğü için hadîsini kabul etmiş ve hüsnü zann beslemiştir. Ancak ya yaşının kendisinden küçük olmasından veya başka bir sebepten dolayı ismini zikretmemiştir. Ancak Ma'mer hadîsi kimden aldığını sorunca, ona isnad etmiştir. Şâfiî buradan hareketle, İbn Şihab gibi bir şahsiyetin bile Süleyman b. Erkam'dan hadîs rivayet etmesi mümkün oluyorsa, irsal konusunda başkasına hiç güven olmaz,⁷¹ ifadesini kullanmaktadır.

Şâfiî Endişe ve Gerekçelerinde ne Derece Haklıdır?

Yukarıdan beri Şâfiî'nin sahih sünneti Kur'ân'a arz etmeye karşı çıktığını, ancak istisnaî durumlarda buna başvurduğunu işlemeye çalıştık. Acaba Şâfiî, sünnetlerin Kur'ân'a aykırılık gerekçesiyle terk edilmesi durumunda, bunun, birçok

⁶⁸ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 467. hadîs bu senediyle zayıf (mürsel) olmakla beraber, başka tarikten sahih rivayetleri de vardır. Bkz. A. Muhammed Şakir, *er-Risâle*, s. 467-8; Aclunî, İsmail b. Muhammed, (1162/), *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-Libas*, Daru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I, 207-8.

⁶⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 468. Şâfiî'ye, Muhammed b. Münkedir'in kendi nazarında çok güvenilir bir râvi olmasına rağmen bu rivayetini niçin kabul etmediği sorulunca; "*evet öyledir, hatta din ve takvasında da çok faziletlidir. Fakat bu hadîsi kimden aldığını bilmiyoruz;*" şeklinde cevap verir. Age., ay.

⁷⁰ A. Muhammed Şakir, *namazda gülenin abdest almasını emreden* hadîsin bütün varyantlarının zayıf olduğu tespitinde bulunmaktadır. Bkz. *er-Risâle*, s. 470.

⁷¹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 469-70.

sahih sünnetin terk edilmesiyle sonuçlanacağı şeklindeki gerekçe ve endişelerinde ne derece haklıdır? Uygulamada bu endişelerini haklı çıkaracak sonuçlar ortaya çıkmış mıdır? Şâfiî'nin tezinde ileri sürdüğü bazı iddiaların pratikte bir karşılığının bulunup bulunmadığının daha iyi anlaşılması için, Hanefilerin bazı hadîsleri terk etme gerekçelerine bakacağız.⁷²

Hanefi kitaplarına baktığımızda onların, arz metodunu geniş bir şekilde uyguladıklarını görmek mümkündür. Buna göre, Hanefiler, senedi sahih olan birçok hadîsi Kur'ân'a aykırılık gerekçesiyle terk ettikleri gibi; *umumu'l-belvada*⁷³ varid olması, kabul görmüş temel fikhî kurallara aykırı olması ve râvinin fakih olmaması gibi sebeplerden dolayı da birçok hadîsi terk ettiklerini görüyoruz.

Hanefilerin muâraza gerekçesiyle terk ettikleri hadîslere baktığımızda, bu hadîslerin çoğunun Hanefiler dışındaki tüm mezhep ve kişilerce kabul edildiğini, Kur'ân'a ve diğer delillere muâriz değerlendirilmediğini görüyoruz. Bu da muâraza ne kadar izafi, metin tenkidinin de ne kadar problemlili olduğunu göstermektedir. Hanefilerin muâraza gerekçesiyle terk ettiği hadîsler incelendiğinde ise, bunların birçoğunun kendisiyle çeliştiği iddia edilen Kur'ân ayeti veya hadîsle aralarının umum-husus, mücmel-müfesser gibi bir ilişki ile telif edilmelerinin mümkün olduğu görülecektir.

Bilindiği gibi Hz. Peygamber, boğazlanan gebe bir hayvanın karnından ölü çıkan yavrunun helal sayılıp sayılmayacağı ile ilgili bir soruya, "*Annenin kesimi, yavrunun kesimidir*" şeklinde cevap vermiş, böyle bir yavrunun yenmesine müsaade etmiştir. Hanefiler senedi sahih olan bu hadîsi Kur'ân'a aykırılık gerekçesiyle terk etmişlerdir. Çünkü ayette yenmesi haram olan etler içerisinde *boğularak ölmüş* "...المنخقة..." hayvan eti de sayılmıştır.⁷⁴ Boğazlanan gebe hayvanın karnındaki yavru da boğularak öldüğüne göre bu da ayetteki "...المنخقة..." kapsamına girer ve haramdır. Ayrıca bu hadîsin Kur'ân'ın sarîh delaletini tahsis edecek kuvvette olmadığını da savunmuşlardır.⁷⁵ Hanefiler bundan hareketle hadîsi, Kur'ân'a aykırılık gerekçesiyle reddetmişlerdir.

Oysa Şâfiî, başka bir hadîsle çelişmeyen bu sahih hadîsin bu gerekçeyle reddedilemeyeceği görüşündedir. O'na göre hadîs, Kur'ân'a aykırı değil, sadece ayetteki âm ifadeyi tahsis etmiştir. Yani sünnet bu tür bir boğulmanın, bağımsız bir hayatı olan bir hayvanın boğulmasından farklı olduğunu bize bildirmiştir. Ayetle hadîs arasında muâraza değil, umum-husus ilişkisi vardır.

⁷² Ancak, buradan, Şâfiî'nin konu ile ilgili eleştirilerinde sadece Hanefileri hedef aldığı sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü tebliğin başında da ifade ettiğimiz üzere aslında o, eleştirilerinde şahıs ve zümre ismi zikretmeksizin genel olarak arz metodunu eleştirmektedir. Şâfiî'nin karşıt görüşleri eleştirirken şahıs veya zümre ismi zikretmekten ısrarla kaçındığı da bilinmektedir. Fakat eleştirdiği yaklaşıma baktığımızda, yaşayan mezhepler içerisinde bunun daha çok Hanefi anlayışı içerisinde temsil edildiğini görüyoruz. Bu açıdan Hanefi mezhebi ile mukayese gereği duyduk.

⁷³ *Umumu'l-Belva* terimi, bütün toplumu ilgilendiren ve herkesin karşı karşıya kalıp hükmünü bilmeye ihtiyaç duyacağı iş ve ameller, şeklinde tarif edilmektedir. Bkz. Yunus Apaydın, s. 185.

⁷⁴ Bkz. Maide, 5/3.

⁷⁵ Bkz. Cessas, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, (370/980), *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut, h. 1335, I, 111-2; Kevserî, Muhammed Zahid b. Hasan, (1371/1951), *en-Nuketü't-Tarîfe*, Kahire, 1936, s. 63.

Hanefilerin Kur'ân'a aykırılık gerekçesiyle terk ettikleri bir haber de yemin ve tek şâhitle hüküm vermeye ilgili hadîstir. İbn Abbas'tan rivayet edilen hadîs, "*Allah Resûlü (a.s.) yemin ve tek şâhitle hükmetti,*"⁷⁶ şeklindedir.

Hanefi usûl kitaplarında bu hadîsin, Kitab'a ve meşhur sünnete muhalif olduğu gerekçesiyle terk edildiğine dair izahlar vardır. Bu hadîsin, bir borçlanmanın ispatı için şâhit getirmeyi tavsiye eden Bakara, 282. ayetine aykırılık teşkil ettiği iddia edilir. Çünkü ayette, "şâhit getirin" mücmel emrinden sonra, şâhitlerin en az kaç kişi olacağı da belirtilmek suretiyle, bu mücmellik tefsir edilmiştir. Hanefilere göre mücmel tefsir edilince, bu tefsir, lafzın içerdiği şeylerin hepsini beyan sayılır. Bu durumda, bir şâhit ve yemini üçüncü bir ispat yolu saymak, nassa haberi vahitle ziyade yapmak demektir. Nassa ziyade ise neshtir, Kitab'ın haberi vahitle neshi ise caiz değildir.⁷⁷

Hanefiler yukarıdaki hadîsi, meşhur haber saydıkları ve beyine külfeti ile ilgili genel bir kural belirleyen, "*Delil getirmek davacıya yemin ise davalıya düşer*" hadîsine de aykırı bulmuşlardır. Bu hadîs bir davada her halükarda beyine külfetinin davacıya, yeminin ise davalıya düştüğü konusunda genel (âm) bir hüküm koymuştur. Meşhur haberle sabit âm bir lafzın manaya delaleti katîdir. Dolayısı ile hem sübut hem mana itibarı ile katilik ifade ettiği için, her iki yönüyle de kendisinden zayıf olan yukarıdaki hadîsle tahsis edilemez.⁷⁸

Görüldüğü gibi Hanefiler, hadîsi sadece Kur'ân'a değil, kendisinden daha güçlü bir habere de arz etmektedirler. Onlara göre âhâd haber kendisinden güçlü olan meşhur haberi tahsis edemez. İşte Şâfiî'nin de karşı çıktığı husus bu tür gerekçelerle sahih haberlerin terk edilmesidir.

Hanefi usûl kitaplarına bakıldığında onların, arz metodunu çok daha geniş bir şekilde uyguladıklarını görmek mümkündür. Buna göre, Hanefilerin birçok haberi, *umumu'l-belvada* varid olması, kabul görmüş temel fikhî kurallara aykırı olması ve râvinin fakih olmaması gibi sebeplerden dolayı da terk ettiklerini görüyoruz. Örneğin, *kişinin erkeklik organına dokunmakla abdestinin bozulacağı, Hz. Peygamber'in namazda besmeleyi cehren okuduğu* şeklindeki âhâd haberleri, *umumu'l-belvada* varid oldukları gerekçesiyle amel etmemişlerdir. Hanefiler, bu tür durumlarla ilgili bir hükmün herkesi ilgilendirdiğini bu açıdan bu tür haberlerin mütevatir olarak gelmesi gerektiğini, âhâd kalmasının bir izahının olmayacağını savunmuşlardır.⁷⁹

Hanefiler râvinin fakih olamaması ve kıyasa aykırılık gerekçesiyle de bazı hadîsleri terk etmişlerdir. Fatma b. Kaysın Nafaka ile ilgili hadîsi, musarrat hadîsini, ateşin temas ettiği şeylerden dolayı abdest almayı emreden hadîsi ve Ariye hadîsini kıyasa aykırılık gerekçesiyle terk etmişlerdir.⁸⁰

⁷⁶ Müslim, *Akdiyye*, I, h.no:4447; Ebû Davûd, *Akdiye*, 21, h.no: 3608-10; İbn Mace, *Ahkam*, 31.

⁷⁷ Bkz. Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, (490/1097), *el-Usûl*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, I, 365-6; Abdulaziz el-Buhârî, (730/1329), *Keşfu'l-Esrar*, Matbay-i Amire, İstanbul, 1308/1890, III, 731-32.

⁷⁸ Mavsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, (683/1284), *el-İhtiyar*, baskı yer ve tarihi yok, II, 111-2. Farklı bir gerekçe için bkz. Abdulaziz el-Buhârî, *age.*, III, 13.

⁷⁹ Bkz. Serahsî, *age.*, I, 368-9; Abdulaziz el-Buhârî, *age.*, III, 737.

⁸⁰ Geniş bilgi için bkz., Metin Yiğit, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 273-7, 28491, 321-9, 359-64.

Ancak Hanefî kaynaklarında, bir hadîsin hangi gerekçeyle terk edildiğine dair bazen aynı müellif birden fazla gerekçe gösterirken, başka bir müellif daha başka gerekçeler gösterebilmektedir.⁸¹ Bu kadar çok gerekçe üretme ihtiyacı, sahih bir hadîsi terk etmeye makul bir gerekçe bulmanın ne kadar zor olduğunu göstermektedir.

Sahihi bir hadîsin terki için gösterilen gerekçeler ne olursa olsun, bu durum, Şâfiî'nin, tebliğde üzerinde durduğumuz, sünnetin Kur'ân'a arzı durumunda, bunun birçok sahih hadîsin terk edilmesi sonucunu doğuracağı şeklindeki endişesinin yersiz olmadığını göstermektedir. Kaldı ki, Hanefiler arz metodunu en mutedil ve en makul şekilde kullanan kesimdir. Oysa Şâfiî'nin kendileriyle yaptığı tartışmalardan da anlaşılacağı üzere, onun döneminde neredeyse sünnetin tamamını Kur'ân'ın aykırılık gerekçesiyle reddeden gruplar vardır. Oldukça etkili olduğu anlaşılan bu kesimlerin bir kısmı, Şâfiî'nin kendileriyle yaptığı etkili ve ilzam edici tartışmalar sonucu ikna olmuş ve yanlış düşüncelerinden vaz geçmişler, kalanlar da itibarlarını yitirmiş, halkın gözünden düşerek etkilerini kaybetmişlerdir.

Sonuç

Sünnetle ilgili çok yoğun tartışmaların cereyan ettiği ve zihinlerin karışık olduğu bir dönemde yaşayan Şâfiî, mesaisinin çoğunu fıkıhın ikinci kaynağı durumunda olan sünnet ile ilgili zihni karmaşanın sona erdirilmesi için harcadı. Bunu gerçekleştirmek üzere öncelikle sünneti tamamen veya kısmen inkar eden grupların iddialarını çürütmeye yöneldi. Sonra sahih-zayıf ayırımı yapmadan her rivayeti bağlayıcı kabul eden –ki bunların çoğu ehl-i hadîsti- kesimlerin tutumunu eleştirdi ve zayıf haberin dinin kaynağı olamayacağını savundu. Bu noktada dinen bağlayıcı olan sahih hadîsin tanımını yaptı ve bu kriterlere uyan bir haberin sahih sünnetin kaynağını oluşturduğunu, hiç kimsenin böyle bir haberi terk etme veya muhalefet yetkisinin bulunamayacağını savundu.

İşte Şâfiî arz yöntemine de bu esastan hareketle karşı çıkmıştır. Açacak olursak Şâfiî, Ebû Hanife'nin Kur'ân'a, daha güçlü bir habere veya şer'î bir asla muâriz gördüğünden dolayı birçok sahih haberi metin açısından kusurlu sayarak (manevi inkıta') terk etmesi; İmam Mâlik'in, kıyasa ve Medine ehlinin ameline uymayan hadîslerle amel etmeme şeklindeki hadîs eleme yöntemlerini yanlış bulmuş ve şiddetli bir şekilde eleştirmiştir.

Zira Şâfiî'ye göre bir haberde esas alınması gereken terk kriter senettir. Eğer haberin senedi sahih ise onu terk etmenin hiçbir mazereti olamaz. Sahih haber ise, sika râvilerce Hz. Peygamber'den müsned bir şekilde rivayet edilen haberdir. Buna karşılık, senedinde kopukluk bulunan mürsel haberin Hz. Peygamber'e isnadı zayıf olduğundan, Hz. Peygamber'e aidiyetini gösteren ek bir delil olmadıkça, onunla amel etmek caiz değildir. Oysa birçok sahih haberi Kur'ân'a aykırılık gerekçesiyle terk eden imamlar, buna mukabil güvendikleri kişilerin veya kendi hocalarının rivayet ettiği mürsel haberlerle amel etmede bir beis görmemişlerdir.

⁸¹ Geniş bilgi için bkz., Yiğit., *age.*, s. 255-365. Başka örnekler için bkz. Sahip Beroje, "İslâm Hukukunda Ehl-i Re'y ve Re'y Merkezli Fıkıh Anlayışı", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XV, (2002), sayı, 1-2, s. 153-9. Yiğit, doktora tezinde, Hanefî usûl kitaplarında gösterilen terk gerekçelerinin çoğunun sonradan ihdas edildiğini, ilk dönem kaynaklarında bunların Ebû Hanife'ye ait olduğuna dair sağlam bilgilerin bulunmadığını işlemektedir.

Şâfiî Kur'ân'a aykırı olduğu gerekçesiyle birçok sahih sünnetin terk edildiğine şahit olmuş, bunun sahih sünnet için tehlike arz ettiği kanaatine varmıştır. O'na göre, senedi sahih sünnetin Kur'ân'la çeliştiği iddiası kişisel mülahazanın ürünü olup, bu da çoğu zaman bilgi eksiliği ve yanlış değerlendirmeden kaynaklanmaktadır. Oysa Peygamber'e ittiba kesin bir şekilde farzdır ve kişisel mülahazalardan dolayı bu farzın terki caiz değildir. İşte Şâfiî bu esastan hareketle sahih sünnetin Kur'ân'a arzına kesin bir şekilde karşı çıkmıştır. Şâfiî, sünnetin esas misyonunun Kur'ân'ı beyan etmek olduğunu, bizim Kur'ân'a muhalif gördüğümüz bir haberin, çoğu zaman Kitab'ın mücmel bir hükmünü tefsir etmek, âm bir hükmünü tahsis etmek, nesh edilmiş bir hükmü bildirmek veya Kitap'da hükmü olmayan bir meselede müstakil hüküm koymak üzere varid olduğunu, fakat birçok haberin bu niteliği anlaşılmadığından Kur'ân'a muhalif olduğu zannedilerek terk edildiği kanaatindedir. Bu yaklaşımın sahih sünnetlerin birçoğunun terk edilmesi yolunu açabileceğini örneklerle açıklamıştır.

Şâfiî, şer'î deliller arasında görülen çelişkinin (muâraza) mümkün olduğu kadar te'lif edilerek giderilmesi gerektiğini; çünkü, sahih sünnetlerin de şeriatın bir parçası olduğunu, böyle iken şeriatın bir kısmının diğer bir kısmı için ölçü yapılmasının şer'î bir dayanağının olmadığını savunur. Zira biz hepsiyle amel etmekle emr olunmuşuzdur.

Şâfiî, bir haberin ancak kendisi gibi sahih bir haberle çelişmesi durumunda bir çelişmeden bahs edilebileceğini kabul eder. Eğer iki sahih hadis birbiri ile çelişiyorsa ve ikisinin arasını hiç bir şekilde telif etmek mümkün değilse, o durumda hangisi mana itibarı ile Kur'ân'a daha yakın ise, onunla amel edilir, diğeri terk edilir. Burada Şâfiî'nin kendisiyle çeliştiği iddia edilemez. Çünkü Şâfiî bu yola (arz yöntemine), iki hadis arasında bir çelişkinin var olduğu maddi olarak kesin bir şekilde ortaya çıkığında en son çare olarak başvurmaktadır. Zaten bu durumda başvurulacak en makul yöntem de budur.

Şâfiî'nin, sünnetin Kur'ân'a veya daha güçlü bir delile arzı konusunda en mütesahil davrandığı sünnet çeşidi mürsel haberdir. O, mürsel haberde, diğerlerinin müsned bir haberin metninde aradıkları şartlardan daha fazlasını aramaktadır. Bu açıdan mürsel habere, metin tenkidinin bütün kurallarını uygulamaktadır. Çünkü ona göre, senedi munkatı' olan bu tür haberlerde yanlış ihtimali fazladır. Bu açıdan ya metin ya da isnad açısından Hz. Peygamber'e aidiyetini gösteren ek bir delil olmadığı müddetçe onlarla amel etmek caiz değildir.

Şâfiî'nin, hadisin Kur'ân'a arzı konusunda fazla katı olduğu söylenebilir, ancak gerek tarihte gerek günümüzde bazı kesimlerin bu konuda sergiledikleri anlayışa bakıldığında Şâfiî'nin gerekçelerinde çok da haksız olmadığını teslim etmek gerekir. Çünkü geçmişte yapıldığı gibi bugün de Kur'ân'a, akla, evrensel hukuk normlarına uymuyor gerekçesiyle birçok sahih hadis ve sünnet terk edilmekte, dahası alay konusu yapılmaktadır. Şâfiî'nin sünnet anlayışından rahatsız olanların da genellikle bu kesim olduğu gözlenmektedir.

Şâfiî'nin arz konusundaki tutumu gereğinden fazla katı görünse de, şahsi mülahazalara ve güven esasına dayalı hadis alma anlayışı yerine, objektif ve bilimsel kriterlere dayalı bir hadis alma metodolojisinin ikame edilmesi, onun bu tavrı

sayesinde mümkün olmuştur. Bir hadîsin muâraza gerekçesiyle terk edilmesi yerine, muâriz gibi görünen iki nassın arasının te'lif edilerek ikisi ile beraber amel edilmesi gerektiği şeklindeki görüşü ise, esasen sonraki asırlarda bütün mezhepler tarafından kabul görmüş olan, "*nassin i'mali ihmalinden evladır*" kuralının uygulanmasından başka bir şey değildir.

Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, Şâfiî, meseleyi sadece fikhî hadîsler açısından ele almıştır. Şâfiî'nin başkalarının Kur'ân'a aykırı gördüğü sahih fikhî hadîslerin hemen hepsi için Kur'ân'a aykırılık teşkil etmediğine dair güçlü izahları vardır. O, kendi usûlünü fer'i meseleler ve somut olay bağlamında da başarılı bir şekilde savunmuş ve bu hususta bir tutarsızlık da sergilememiştir.

İmam Şâfiî'nin hadîs konusunda tarihî bir misyonu icra ettiğinden kuşku yoktur. O'nun savunmaları sayesinde hadîs münkirleri etkilerini kaybetmiş, âhâd haber konusundaki tereddütler azalmış, sünnetin Kur'ân'a arzı konusunda sergilenen aşırılıklar mutedilleşmeye başlamıştır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Şâfiî'nin dikkat çektiği tehlikeler ve ileri sürdüğü gerekçeler bu gün de fazlasıyla mevcuttur. Şu kadar var ki, onun yaklaşımları sayesinde problemin nazik yönleri artık bilindiğine göre, bunlara dikkat ederek metin tenkidinin kapısını açık tutmaktan başka çare de yoktur. Çünkü yaşadığımız dünyada buna daha çok ihtiyaç vardır. Ancak metin tenkidinin ehil kişilerce yapılması, Şâfiî'nin işaret ettiği tehlikelerin dikkate alınması ve bütün telif yolları tüketildikten sonra en son çare olarak baş vurulması gereken bir yöntem olmalıdır. Aksi takdirde kendi bakış açılarını merkeze koyarak, bu hadîs Kur'ân'a, bu İslâm'ın ruhuna şu da akla uymuyor gibi afakî değerlendirmelerle sahih hadîsler inkâr edilirse, bunun hem hadîs ilmine olan güveni sarsacağı, hem de dinî açıdan ciddi tahribatlara ve sapmalara yol açacağı kuşkusuzdur.